

319.994

6
2000

u

Ökortudományi Értesítő

VI. szám

Főszerkesztő:

Németh György

Szerkesztők:

Lőrincz Ádám
Patay Horváth András

36

Debrecen
2000

A kiadvány az Ókortudományi Társaság erkölcsi támogatásával jelent meg.

A jelen szám megjelentetéséhez segítséget nyújtott a DE Történelmi Intézete, az ELTE BTK Ókori és Középkori Filozófia Tanszék, valamint a SOROS Alapítvány (FEPP 238/62).
Köszönjük nekik.

Felelős kiadó a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékének vezetője.

ISSN 1417-8532

Címeink:

Németh György
ELTE BTK Ókori Történeti Tanszék
1364 Budapest Pf 107
GNEMETH@LUDENS.ELTE.HU

DE Ókortörténeti Tanszék
4010 Debrecen, Egyetem tér 1.
CENSORINUS@HOTMAIL.COM

Lőrincz Ádám
LADAMUS@HOTMAIL.COM

UTÁNPÓTLÁS

E rovatunkban egy kandidátusi és egy PhD disszertáció mellett befejezzük az 1999-es OTDK díjnyertes ókori tárgyú dolgozatainak közlését. Terjedelmi okok miatt a dolgozatok itt csak rövidített változatban jelennek meg.

Uhrmann Iván

Théseus utódai

Az utolsó athéni király(?)dinasztiára vonatkozó hagyományanyag vizsgálata

Kandidátusi értekezés tézisei

I.

Munkám témája a források szerint utolsó athéni királydinasztiára vonatkozó írott hagyományanyag vizsgálata. Az erre vonatkozó források többnyire késeiek (túlnyomó részük császárkori vagy még későbbi, a Kr.e. 5. századnál korábbi pedig egyáltalán nincs, holott a korszak, melyre vonatkoznak, a 11-8. század közötti időszak). Nagyobb gond az, hogy szinte valamennyien ugyanazt a pár információt ismételtetik, általában igen szűkszavúan; ám sajátos módon ennek ellenére is komoly ellentmondásokat találhat a figyelmesebb kutató.

Alapvető fontosságú a hagyományosan *Aristotelés*nek tulajdonított *Athénaion politeia*¹ beszámolója, mely szerint a királyok „elpuhultsága” (*malakia*) tette szükségessé az önálló hadvezéri (*polemarchosi*) tisztség létrehozását, majd jóval ezután különült el a harmadik főméltóság, az *archón* hatásköre, mely a legfőbb bírói (s kivehetően eredetileg közigazgatási) funkciót jelentette. (A szövegből nem derül ki, hogy e jogkörök előzőleg a korábbi két vezető méltóság közül melyiket illethették meg.) Eredendően mindhárom tisztség élethossziglani érvényességű volt, később tíz, majd egyetlen esztendőre korlátozták hivatali idejüket.²

Így vált volna az eredetileg teljhatalmú athéni király (*basileus*) évente választott, s csupán vallási (s csak ezzel összefüggésben bírói) ügyekkel foglalkozó tisztségviselővé, s így jött volna létre — hat további hivatalnok, az ún. *thesmotheték* bevonásával — a kilenc *archón* későbbi időkből jól ismert testülete.

Ez az elbeszélés önmagában is több ponton vitatott. A századfordulótól a legutóbbi évtizedekig számosan tételezték fel (párhuzamokra és etimológiai érvekre hivatkozva), hogy valójában az *archón* méltósága korábbi a *polemarchosénál*³, valamint hogy az élethosszig uralkodó király s az egy esztendőre választott *archón basileus* közötti időszak a maga tízesztendőös hivatali idejével, amelynek semmilyen párhuzama nem ismert, mindenképp *Aristotelés* spekulációja volna⁴.

Bonyolítja a problémát, hogy e forrás szerint az *archóni* címet kezdetben (élethosszig!)

¹Rhodes jelenleg mérvadónak számító kommentárja, noha nem foglal állást egyértelműen, inkább kétségbe vonja a Stageirités szerzőségét; ugyanakkor leszögezi: a kérdés „...fontosabb Aristotelés, mint az athéni történelem kutatója számára.” Erre hivatkozva és az egyszerűség kedvéért a továbbiakban egyszerűen mint Aristotelés-műre hivatkozom rá.

²Athénaion Politeia 3. 1-3.

³De Sanctis 124.; Ledl 254-255.; Hignett 41-42.

⁴Day-Chambers 163-165.; Gardner-Cary 590-591. Hignett 43.; Jacoby 1902. 406., 439.; uő 1949. 172-173., 349 (36. sz.j.); u.ő: Introduction FGh 323A-hoz; Ledl 200-201., 207-209., 251-252;

ugyanazon *Kodrida* (másik, gyakrabban használt nevén: *Medontida*) nemzetség tagjai töltötték be, amely korábban a királyokat adta. Ez az adat igen nehezen látszik összeegyeztethetőnek *Pausanias* közlésével, mely szerint az *archóni* méltóságot a királyétól éppen *felelős* (*hypeuthynos*) volta különböztette volna meg⁵. Nyilvánvalónak látszik, hogy e méltóság bevezetése tehát az arisztokrácia politikai térnyerését jelentette a királyi hatalom rovására. Így viszont számos kutató minősítette elképzelhetetlennek azt, hogy a korábbi uralkodódinasztia tagjai továbbra is a legfőbb hatalmat jelentő méltóságot viseljék⁶, s továbbra is élethossziglan (ami szerintük a *felelősséget* eleve kizárja⁷), csupán címüket változtatva.

Végül a magát a dinasztíát érintő híradások további bizonytalanságot eredményeznek.

A dinasztiaalapító *Melanthos* a források szerint pylosi (illetve messéniai) menekült volt⁸, s azáltal lett Athén királya, hogy a vonakodó *Théseida* uralkodó, *Thymoités* helyett elfogadta a támadó boiót főnök, *Xanthos* kihívását, s azt le is győzte némelyek szerint a Feketekecskebőrös⁹ *Dionysos*¹⁰ megjelenésének, a többség szerint viszont saját fufangjának köszönhetően¹¹.

E történetet a századforduló óta a legerősebb kritikával kezelték. Mivel a hagyomány összekapcsolja vele az *Apaturia* ünnepének eredetét¹², sokan egyszerűen az ünnep számára kieszt aitiológia-történetnek vélték¹³. (Valójában erre igen kevésbé látszik alkalmasnak, hiszen az *Apaturia* a phatriák összetartozását ünneplő, az új tagok felvételéül szolgáló alkalom volt¹⁴: alkalmasint csak *Dionysos* itt játszott szerepe tette lehetővé a legenda és az ünnep kapcsolatba hozását.) Mások *Melanthos*ban egyszerűen *Melainai* helység névadó hērósát látták¹⁵ (legtöbb forrásunk szerint e falu birtoklásáért robbant ki a legendabeli konfliktus athéniai és boiótok között), avagy arra hivatkozva, hogy a hős neve „*feketét*”, ellenfelé, *Xanthosé* viszont „*szőkét*” jelent, azt feltételezték, hogy alakjukban egy ősi, kozmikus mítosznak, a Fekete (khthonikus) és a Szőke (szoláris) isten küzdelmének hősei profanizálódtak¹⁶. Ugyanakkor már *Busolt* utalt arra¹⁷ a századfordulón, hogy a *Thymoités* által tanúsított magatartás tipikusan az *Aristotelés* emlegette „elpuhult” királyok sajátja volt.

⁵Pausanias IV. 5. 10.

⁶Busolt-Swoboda 788.; Carlier 368.; Day-Chambers 134-135.; Hignett 41.; Toepffer 1896. 241-242;

⁷Hignett 41-42.; Ledl 257-258.; Rhodes 99. Toepffer u.o.

⁸Hérodotos V. 65. 3.; Hellanikos FGrH 4 F 125.; Konón FGrH 26. 39.; Strabón IX. 1.7.; Pausanias II. 18. 8.; Synkellos 334-335. Zénobios IV. 3. s.v. *Eugenesteros Kodru*

⁹A *Melanaigis* név e fordítását itt azért érzem indokoltnak, mert az Etymologicum Magnum s.v. *Apaturia* szövegében olvasható *aigean eneimenon melainan* inkább ezt sugallja, mint hogy fekete (kecskebőr) pajzsról vagy köpenyről lenne szó; Vidal-Naquet 52. is így értelmezi.

¹⁰Konón u.o.; schol. Aristophanés: *Eiréné* 890.; Etymologicum Magnum s.v. *Apaturia*

¹¹Hellanikos, Synkellos ld. 8. sz. j.; Ephoros FGrH 70 F 22.; Polyainos: *Stratégika* I. 19.

¹²Hellanikos, Ephoros, Konón, Polyainos, Synkellos, Etymologicum Magnum ld. 8-9. sz.j.; schol. Aristophanés: *Eiréné* 890;

¹³Busolt II. 126-127.; Carlier 360.; Hignett 38-39.; Ledl 226-227.; Vidal-Naquet 52. skk.

¹⁴Xenophón: *Hellénika* I. 7. 8.; skhol. Aristophanés: *Akharn.* 146.; Etymologicum Magnum s.v. *Apaturia*. Vidal-Naquet (ld. előző jegyzet!) szellemes elméletet dolgozott ki, mely szerint az újonnan felvételt nyerő *ephébosok* speciális, a régebbi phatria-tagokétól látványosan eltérő életmódja nyerne mitikus előképet *Melanthos* alakjában, ahogyan *Xanthoséban* a felnőtt, hoplita polis-polgáré. Úgy vélem azonban, egy ilyen szellemű aitiológia-történet veszedelmesebb következtetéseket sugallt volna, mint amelyeneket bármely polis felvállalhatott.

¹⁵Busolt 126-127.; Cassola 84-85.; Nilsson 1906. 464.; Robertson 205-207.; Toepffer 1889. 231.; Wilamowitz 1893. 129-130.

¹⁶Ledl 225-226.; Nilsson 1911. 676.; Parke 90.; Usener 367.

¹⁷Busolt II. 136.

Meglepőnek látszik, hogy *Melanthos*, aki eszerint kimondottan *polemarchosi* szerepet játszik itt, mégis a királyi címet nyeri el. Hogy történelmi személy lett volna, azt csak *Mühlestein* vetette fel a hatvanas években¹⁸, hivatkozva a pylosi táblákra, melyeken előfordul *Melanthos* (*me-ra-to*) és állítólagos fia, *Kodros* (*ko-do-ro*) neve¹⁹.

Kodros történetében ugyancsak találunk *polemarchosi* vonást: élete árán menti meg városát a dór ostromlótól²⁰, de *Aristotelész Politikája* szerint már trónját is annak köszönhette, hogy szolgástorstól óvta meg a népet²¹. Az ún. *Kodros-vázán* harci fegyverzetben láthatjuk őt, amint éppen harcba indul²². Ám a hagyomány őrá is mint királyra emlékezik, aki *Platón* szerint éppen azért áldozta a városért életét, hogy leszármazottai hatalmát is biztosítsa²³; ugyanakkor római szerzők (*Velleius Paterculus* és különösen *Iustinus*²⁴) egyenesen azt állítják, hogy az athéniak *Kodros* hőstettének az emlékére — mintegy tiszteletadásul — törölték el a teljes jogú királyi hatalmat, s vezették be helyette az *archóni* tisztséget.

Különösen meghökkentő az a mód, ahogyan feláldozza magát. A szinte egybehangzó hagyomány szerint az ostromló dórok jóslatot kaptak, hogy csak akkor vehetik be Athént, ha a király életét megkímélik. A hetven esztendő Kodros, miután tudomást szerzett a jóslatról, favágónak álcázza magát, s kezében *sarlóval* kimegy a városból; odakint aztán verekedést provokál három dór katonával, s miután az egyiket sarlójával (!) megölte, a másik kettő végez vele.

A későbbi időkben Athénban mutogatták *Kodros* sírhelyét²⁵, emlékműve is volt, valószínűleg domborművel, ám ebből csak a kíséző epigramma maradt fenn²⁶. Emellett szentélye is állt, *Néleusszal* és *Basiléval* közösen, ám mivel a szentély *temenosából* csupán e két utóbbi részesült²⁷, a kutatók között általános a vélemény, hogy *Kodros* alakja másodlagosan került csak bele ebbe a kultuszba²⁸.

Ennek ellenére némely kutatók hajlamosak *Kodrost* — ahogyan *Néleust* is — eredendően alvilági istenségnek tekinteni²⁹, akit csupán későbbi racionalizálás nyomán minősítettek volna át királlyá. Mások arra hivatkozva, hogy az ő fiának mondták *Néleust*, Milétos alapító-hérosát, s más ión *oikistéseket* is³⁰, egyenesen kisázsiai ión hérósnak gondolták őt, akit Athénba csupán a 6. századtól kezdve telepítettek át, mintegy a Kisázsia feletti hegemonia igényének szimbólumaként³¹. Történelmi személynek őt is csak a lineáris B táblák előkerülte

¹⁸Mühlestein 155. skk.

¹⁹PY Jn 832. 8.; PY Jn. 706. 17.

²⁰Hellánikos FGrH 4 F 125.; Pherekydész FGrH 3 F 154.; Démón FGrH 327 F 22.; Lykurgos: *Kata Leókratus* 84-87.; Konón FGrH 26(26.); Sóstratos FGrH 23. F 2.; Velleius Paterculus I. 2. 1-2.; Polyainos: *Stratégika* I. 18.; ; Zénobios IV. 3. s.v. *Eugenesteros Kodru.*; Iustinus II. 6-7.

²¹Aristotelész: *Politika* V. 10. (1310 B)

²²F. Brommer: *Attic red-figure vase-painters*. Oxford, 1963. (2nd ed.) 1268. (Bologna PU 273.)

²³Platón: *Symposion* 27. (208 D)

²⁴Id. 19. sz. j.

²⁵Pausanias I. 19.5.

²⁶Inscriptiones Graecae II-III./3. Berlin 1935. 4258. (p. 244.)

²⁷U.o. I. Berlin 1924. 94. (p. 50.)

²⁸Cassola 84-85.; De Sanctis 92.; Judeich 387.; Ledl 229.; Robertson 227. Van der Kalf 2277-78.; Wilamowitz 1893. 130.; Wycherley 61.

²⁹Cassola 80., 92.; Judeich Id. 26. sz.j.; Ernst Meyer 2135-37; Sakellariou 1958. 50-54.; Scherling 991.; Van der Kalf Id. 26. sz.j.; Wilamowitz 1931. 107., 312., 332.; 61-63.

³⁰Hérodotos I. 147. 1.; Hellánikos FGrH 4 F 125.; Pherekydész FGrH 3 F 155 (=Strabón XIV. 1.3.); Pausanias VII. 1. 9., 2. 1., VII. 3. 10.; Ailianos VIII. 5.

³¹Busolt I. 267.; II. 126-127.; Scherling 940.; Toepffer 1889. 229-240.; Wilamowitz 1893. 130-131.; de v.ö.

óta gondolták néhányan³², de még a legutóbb is pl. **Robertson** inkább a kultikus gyakorlatból származtatta Kodros alakját, mivel nevét a *kedros* (boróka) szóból eredeztette³³.

Valamivel egyszerűbb a helyzet Kodros állítólagos utódainak, a **Medontidáknak** az esetében. Több felirat igazolja, hogy ilyen nevű nemzetség valóban élt Athénban³⁴, s hogy a Kr.e. 8. századig vezető szerepük volt a város irányításában, azt már nevük is igazolni látszik. (A hagyomány szerint **Kodros** fiának, **Medónnak** utódait jelenti, valójában inkább az uralkodó /medón/ leszármazottait.³⁵) A probléma ezúttal onnan ered, hogy a források egy része királyként³⁶, más részük — az *Athénaion politeiától* elkezdve, mely szerint vagy **Medón**, vagy fia, **Akastos** (akinek nevét a későbbi archónok esküje őrizte meg) lemondott a királyságról az új méltóságért cserében — *archónként*³⁷ emlegeti őket. Sőt, akadnak szerzők — mint **Pausanias** vagy **Synkellos**³⁸ — akik felváltva mindkét megjelölést használják.

A kutatók között jelenleg többségben vannak azok, akik a **Medontidákat** királydinasztiának tekintik, s meggyőződésük, hogy mindaddig viselték e méltóságot, amíg az választottá s így bármely arisztokrata számára elérhetővé nem vált³⁹. Általános elképzelés szerint az *archóni* méltóság ugyanekkor jelenne meg, azonnal évenként választott tisztséggént⁴⁰. Mindennek logikus dátuma lenne a 683. esztendő, amikortól az évente választott *archónokat* számon tartják⁴¹. Csak kevés szakember — például **Sarkady**⁴² vagy **Drews**⁴³ — tiltakozott az archónság megjelenésének ily indokolatlanul későre datálása ellen.

Ezen alkotmányváltozás aitiológiájaként szokás értékelni⁴⁴ az utolsó király- vagy *archónviselt Medontidáról*, **Hippomenésről** szóló rémtörténetet, aki megesett leányát egy lóval együtt befalaztatta⁴⁵. A korábbi (tizesztendőös hivatali időt megállapító) alkotmányváltást, mint említettem, rendszerint spekulációnak minősítik.

Mindezekén túl kérdéses, hogy a chronográfusok által ránk hagyott uralkodólistának tulajdoníthatunk-e egyáltalán forrásértéket. Több szakember hajlandó elfogadni, hogy az *Atthisok* szerzői e névsort valamely nemzetségi genealógiai hagyomány alapján sikerrel rekonstruálhatták⁴⁶. Mások szerint népszerű arisztokrata nevekből összeállított spekuláció az

De Sanctis 92.; Ledl 227-235; Ed. Meyer 1899. 533-536.

³² Mühlestein 161-162.; Webster 141-142., 153.

³³ Robertson 227-229.

³⁴ Nilsson 1951. 151-152., 163.; Toepffer 1889. 228-229.; Wilamowitz 1893. 131.; v.ö. még M. Crosby 21-22.; Sarkady 1967. 26.

³⁵ De Sanctis 95-96.; Toepffer 1896. 111.; Wilamowitz 1893. 131.

³⁶ *Certamen Homeri et Hesiodi* 236. 1.; Marmor Parium FGrH 239.; Ailianos V. 13.; Zénobios IV. 3. s.v. *Eugenesteros Kodru*

³⁷ *Athénaion politeia* III. 3.; Tatianos: *adv. Graec.* 122=Eusebios: *Praep. ev.* X. 11. 4.; Velleius Paterculus I. 2. 1-2.; Kastór FGrH 250 F 4;

³⁸ Pausanias I. 3. 3.; IV. 5. 10.; Synkellos 335., 348., 368., 399.; Suda s.v. *Hippomenés*; u.o. s.v. *Parippon kai korén*

³⁹ Busolt II. 131.; De Sanctis 97.; Gardner-Cary 590-591.; Hignett 41-42.; Jacoby 1949. 349. (36. sz.j.); Ledl 244-246.; Toepffer 1889. 232.; u.ö. 1896. 106-110.; Wilamowitz 1893. 131-135 (de v.ö. u.ö. 1898. 127-128.)

⁴⁰ Előbbieket mellett még Rhodes 99.

⁴¹ Ed. Meyer 1893. 347.

⁴² Sarkady 1967. 27-28., 31.

⁴³ Drews 86-94

⁴⁴ Jacoby 1949. 145., 218., 316. (140. sz.j.), 392. (20.sz.j.); Ledl 201., 219.; Toepffer 1896. 107-108.; Wilamowitz 1898. 123-124.

⁴⁵ Aischinés I. 162.; Hérakleides: *Epitomé* 1.; Diodóros VIII. frg. 22. (Dindorf); Nikolaos Damaskénos FGrH 90 F 49; Dión Chrysostomos XXXII. 77-78; Suda s.v. *Hippomenés és Parippon kai Korén*

⁴⁶ Carlier 364-365.; Ledl 237-239., 267.; Sarkady 1967. 25-27.

egész⁴⁷. De még a jobbhiszeműek is többnyire bizonyosak abban, hogy egy-egy név más nemzetségek hagyományaiból került ide át: különösen a *Megaklés* és *Alkmaión* neveket emlegetik, melyeket logikusan az *Alkmaiónida* genoszhoz lehet kötni⁴⁸. Némelyek — mint Wilamowitz vagy Carlier⁴⁹ — valóságosan bekövetkezett „bitorlás(ok)ról” beszélnek ezekkel kapcsolatban; a többség egyszerűen a szerzőket gyanúsítja figyelmetlenséggel avagy politikailag motivált, tudatos hamisítással.

II.

A kérdéskör újbóli áttekintésének és feldolgozásának módszerét alapvetően a hagyományos klasszika-filológiai technika jelentette. Ez a források áttekintésével, számbavételével kezdődik.

Esetünkben a források összterjedelme csekély ugyan, ám ez sok rövid (bár többnyire egybehangzó) utalást jelent. Ezek jelentős részét még soha nem publikálták magyar nyelven. A hazai könyvkiadásban *Hérodotos* és *Strabón* munkája, *Plutarchos* és *Suetonius* életrajzai, valamint az *Athénaion politeia* s a költői alkotások voltak csupán ismertek. (*Iustinus* világkrónikájának Horváth János készítette fordítása⁵⁰ a kézirat első változatának lezárásakor még nem látott napvilágot.) További nyolc forrásszemelvény Sarkady János tolmácsolásában megtalálható egyetemi szöveggyűjteményekben⁵¹.

Munkám során e magyarul már hozzáférhető forrásrészleteket is újrarendszereztem — nem a műfordítás igényével és igényességével, csupán nyersfordításként, a műhelymunkát megkönnyítendő. A görög, ritkábban latin eredetit a jegyzetben mindenütt közltem.

Ezután következik a vonatkozó szakirodalom áttekintése. Ebben — a hivatkozásokat követve — az 1870-es évekig vissza kellett mennem. (A munkahelyi vitán el is hangzott olyan vád, miszerint a felhasznált irodalom nagyobb része elavult. Magam az újabb irodalmat tanulmányozva azt tapasztaltam, hogy a századfordulón kialakult álláspontokat azóta csak kevés szerző s kevés ponton lépte túl.) Az anyagban a témámat közvetlenül érintő tanulmányokon túl természetesen kiemelt helyet kellett kapjanak az athéni alkotmánytörténet vagy általánosan az ógörög történelem vonatkozó fejezeteit tárgyaló munkák. A vallástörténeti, kivált heortológiai kapcsolódásokra ugyancsak erősen tekintettel kellett lennem. Ugyanakkor nem férhetett bele dolgozatom kereteibe valamennyi olyan kérdéskör — például az ión vagy kivált a dór vándorlás, az *Athénaion politeia* szerezőjének kiléte, stb. — teljes anyagának feldolgozása, melyek témámhoz csupán érintőleg kapcsolódnak.

A források és a szakirodalom feldolgozását követhette saját álláspontom megfogalmazása, a kérdéssel foglalkozó elődeim álláspontját időnként továbbgondolva, másutt tisztelettel bár, de szembehelyezkedve azzal.

III.

Saját eredményeimet a dolgozat negyedik (záró)fejezetében foglaltam össze. Még inkább rövidített formában a következőkben tömöríthetem:

1. A *polemarchos* és az *archón* méltóságok időrendjét tárgyaló vita voltaképpen

⁴⁷ Day-Chambers 161.; Gardner-Cary 586.; Hignett 46.; Samuel 196.

⁴⁸ Busolt II. 134-134.; Carlier 354-365.; Gardner-Cary 587.; Jacoby 1949. 229; Ledl 205-206.; Toepffer 1889. 242. (de ezzel szemben u.ő 1896. 112-113.); Wilamowitz 1893. 134.

⁴⁹ u.o.

⁵⁰ Iustinus: *Világkrónika*. Budapest, 1992. ford. Horváth János.

⁵¹ *A korai Attika történetének forrásai* I. Debrecen, 1985. (Összeállította: Sarkady János) 19-21., 78-80., 85-86., 91-93., 101-104.; *Görög történelem. Szöveggyűjtemény*. (Szerk. Németh György) Budapest, 1999. (2d. ed.) 40., 53-57., 61-63.,

névháború. A (feltehetően erősen szakrális jellegű) királyi hatalommal — legalábbis egy bizonyos fázison túl — már valószínűleg nem volt összeegyeztethető a katonai ügyekben való személyes részvétel (ennek nyomait az *Ilias*-ban is megtaláljuk⁵²); ezt csak utóbb, a királysággal már szembeforduló arisztokrácia szemszögéből lehetett „elpuhultsággént” értékelni. Ezért már a későbronzkorban meg kellett jelenjen a király mellett az önálló hadvezéri funkció. (V.ö. a pylosi *lawagetas*!⁵³) Korábban alkalmasint ezt a méltóságot nevezték Athénban *archónnak*, s csak utóbb, Akastos idejében — de a 10. századnál aligha később! — származhatott át e méltóságnév az újonnan megjelent harmadik főtisztviselőre, míg a hadvezért ettől kezdve emlegethették a precízebb *polemarchos* néven.

2. A 11. század zavaros viszonyai között egy kiemelkedő hadvezér megmentette Athént a dór hódítástól. Nem elképzelhetetlen, hogy valóban pylosi menekült volt, sőt, az sem, hogy valóban **Kodros** volt a neve, s apjái **Melanthos**. Elképzelhető, hogy régebben az ő nevéhez kötötték egy boiót támadás visszaverését is. E történet azonban a megfogható hagyományban már állítólagos apja nevéhez kapcsolódik; nyilván azért, mert e név könnyen asszociálható a Fekete istenével, akinek a Szőkével vívott küzdelméről szóló mítosz kontaminálódhatott a boiót háború történetével.

3. Elképzelhető, hogy **Kodros** életét is áldozta a városért, ám az önfeláldozó haláláról szóló történet mítosz, mely a király szakrális feláldozásának egy változatát beszéli el. Hivatkozva a hős favágó-jelmezére, valamint a kezében tartott sarlóra, kapcsolatba hoztam a történetet egyrészt **Erysichthón**⁵⁴ és **Halirrothios**⁵⁵ mítoszaival, másrészt a régi kelta rítussal, melynek keretében a szent fát mintegy sarlóval⁵⁶ „kasztrálják”⁵⁷. **Kodros** személyéhez mindez talán akkor kapcsolódhatott, mikor vélt vagy valódi leszármazottai királyként kezdték emlegetni.

4. Nem értek egyet azokkal, akik az archóni tisztség „felelős” voltát összeegyeztethetetlennek ítélik élethossziglani betöltésével. A felelősséget jelzi egyrészt az *archóni eskü* kötelező letétele, amiről **Aristotelés** tudósít, másrészt nem zárható ki valamely régi testület (a *thesmothetés*ek? a tanács?) felelősségre vonási joga sem⁵⁸. Ezért azt sem tartom elvetendőnek, hogy a **Medontidák** nem királyi, hanem archóni dinasztiaként működtek.

5. Ha a chronográfusok névsorának hihetünk (ami nem bizonyítható, de az ellenkezője sem!), úgy a méltóság nemzedékeken át apáról mindig a legidősebb fiúra szállt. Ez indokolhatta, hogy a magukat kisemmizettnek érző ifjabb fiak az archóni jogkör további korlátozását követelő arisztokratákkal szövetkezzenek. Így magyarázhatjuk, hogy **Alkmaión** feltűnően rövid uralkodása után bevezetik a hivatali idő tíz évre korlátozását, ám az első három-négy „tízévi” archón **Alkmaión** öccsei, unokaöccsei, rokonai közül kerül ki. Nem indokolt **Alkmaiónt** bitorlónak minősíteni (egy-egy nemzetség jellegzetes személynevei anyágon is öröklődhettek), s a tízéves hivatali időt cáfoló feltételezéseket sem látom meggyőzőnek. Könnyen lehet, hogy a tisztség elméletileg már **Alkmaión** bukása óta bármely arisztokrata számára elérhető volt; a **Hippomenés**ről szóló rémtörténet aligha indokolja a dinasztia bukását, hiszen legkorábbi említői (**Aristotelés**, **Aischinés**) még szinte

⁵² Homéros: *Ilias* I. 225-230.

⁵³ Webster 142-143.

⁵⁴ Kallimakhos: *Hymn.* VI. 24-115.

⁵⁵ skhol. Aristophanés: *Nephelai* 1005.

⁵⁶ Mint arra Németh György volt szíves felhívni a figyelmemet, itt mind a görög *drepanon*, mind a latin *falx* fordításaként szerencsésebb a *kacor* (=metszőkés) kifejezés; ld. Horváth János 49. sz.a.i.m. 31. (Iustinus II. 6.)

⁵⁷ Plinius Maior: *Nat. hist.* XVI. 95. (251.)

⁵⁸ Lugebil 555-558.

pozitívként említik szigorát, s a legenda amúgy sem egyéb, mint egy régi mítosznak (a ló alakjában megjelenő *Poseidón* és egy termékenységistennő nászának) profanizálása⁵⁹.

IV.

Disszertációm egy fejezetét az *Antik Tanulmányok*, egy másikat a pécsi *Történ Ész* elfogadta közlésre.

V. Válogatott irodalom:

- Johann Jakob Bachofen: *Az anyajog*, in u.ő: *A mítosz és az ősi társadalom*. Budapest, 1978.
 Georg Busolt: *Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaironeia* I-II. Gotha, 1893., 1895.
 u.ő-Heinrich Swoboda: *Griechische Staatskunde*. München, 1926.
 Pierre Carlier: *La Royauté en Grèce avant Alexandre*. Strasbourg, 1984.
 F. Cassola: *La Ionia nel mondo miceneo*. Napoli, 1957.
 Margaret Crosby: *Greek Inscriptions*. Hesperia 10. (1941.)
 O. Crusius: *Erysichthon*. in *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie*. Herausgegeben von W.H. Roscher. I. Leipzig, 1884-90.
 James Day-Mortimer Chambers: *Aristotle's History of Athenian Democracy*. Berkeley, Los Angeles 1962.
 G. de. Sanctis: *Attis. Storia della repubblica ateniese*. Torino, 1912.
 V.R.D'A Desborough: *The Last Mycenaean and their Successors*. Oxford, 1964.
 L. Deubner: *Attische Feste*. Berlin, 1956.
 R. Drews: *Basileus. The Evidence for Kingship in Geometric Greece*. Yale Univ. Press 1983
 Eitrem RE s.v. *Hippomenes*
 Moses I. Finley: *Early Greece*. London, 1970.
 Carl Frick: *Kodros bei Aristoteles Politik V. 10*. Rheinisches Museum 30. (1875.)
 E. A. Gardner-M. Cary: *Early Athens*. Cambridge Ancient History III. 1960.
 N.G.L. Hammond: *A history of Greece to 332*. Oxford, 1967. (2nd ed.)
 u.ő: *The Literary Tradition for the Migrations*. Cambridge Ancient History II/2. 1975.
 Hegyi Dolores: *Az iónok Kisázsiaiban*. Budapest, 1981.
 C. Hignett: *A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century BC*. Oxford, 1952.
 Felix Jacoby: *Die Attische Königsliste*. Klio 2. (1902.)
 u.ő: *Atthis. The local chronicles of ancient Athens*. Oxford, 1949.
 Walther Judeich: *Topographie von Athen*. München, 1931. (2nd ed. Neub.)
 Arthur Ledl: *Studien zur älteren Athenischen Verfassungsgeschichte*. Heidelberg, 1914
 Karl Lugebil: *Zur Geschichte der Staatsverfassung von Athen I. (König Kodros und die so genannten lebenslänglichen Archonten)*. in *Jahrbücher für classische Philologie*. V. Suppl. Leipzig, 1864-1872.
 Eduard Meyer: *Geschichte des Altertums* II. Stuttgart, 1893.
 u.ő: *Forschungen zur alten Geschichte* II. Halle, 1899.
 Ernst Meyer RE s.v. *Pylos*
 Hugo Mühlestein: *Namen von Neleiden auf den Pylos täfelchen*. Museum Helveticum 22. (1965.)
 M. P. Nilsson: *Griechische Feste von Religiösen Bedeutung mit Ausschluss der Attischen*. Leipzig, 1906.
 u.ő: *Der Ursprung der Tragödie*. Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur. Leipzig, Berlin, 1911.
 u.ő: *Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece*. Lund, 1951.
 u.ő: *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*. New York, 1963. (2nd ed.)
 W. Parke: *Festivals of the Athenians*. Ithaca, New York 1977.
 J.C.W. Petersen: *Quaestiones de historia gentium Atticarum*. Slesvici, 1880.
 Praechter RE s.v. *Melanthos*
 P.J. Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*. Oxford, 1981.
 Noel Robertson: *Melanthus, Codrus, Neleus, Caucon: ritual myth as Athenian history*. Greek, Roman and Byzantine Studies 29. (1988.)
 Michel Sakellariou: *La situation politique en Attique et en Eubée de 1100 a 700 avant J.-C.*. Revue des Études Anciennes 1976-1977.
 A. E. Samuel: *Greek and Roman Chronology*. Munich, 1972.
 Sarkady János: *Ende des Königtum und Anfang des Archontats in Athen*. Acta Classica 3. (1967.)

⁵⁹ld. már Bachofen 164.

- u.ö: *Athén és Attika a XII-VIII. században*. in: *Az antik társadalomtörténet problémái*. Debrecen, 1982.
- Scherling RE s.v. *Kodros*
- Erika Simon: *Festivals of Attica. An Archaeological Commentary*. Madison, Wisconsin 1983.
- Johannes Toepffer: *Attische Genealogie*. Berlin, 1889.
- u.ö: *Die Liste der athenische Könige*. Hermes 31. (1896.)
- Hermann Usener: *Göttliche Synonyme*. Rheinisches Museum 53. (1898.)
- Van der Kolf RE s.v. *Neleus*
- Pierre Vidal-Naquet: *The Black Hunter and the Origin of the Athenian Ephebeia*. Proceedings of the Cambridge Philological Society. 14. (1968)
- T.B.L. Webster: *From Mycenae to Homer*. London, 1958.
- Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff: *Aristoteles und Athen II*. Berlin, 1893.
- u.ö: *Die lebenslänglichen archonten Athens*. Hermes 33. (1898.)
- u.ö: *Der Glaube der Hellenen I*. Basel-Stuttgart 1931. (2nd ed. 1955.
- E. Wycherley: *Neleion*. The Annual of the British School at Athens 55. (1960.)
- Th. Zielinski: *Erysichthon*. Philologus 50. (1891.)

György Heidl

Origen's Influence on the Young Augustine*

Dissertation Summary

The general purpose

The main purpose of the dissertation is to demonstrate the thesis that as early as the first phase of his activity (386-393 AD), Augustine did make use of some Origenian works and the main elements of his early theology were derived from the Alexandrian master. I argue that he probably read the two *Homilies on the Song of Songs* translated by Jerome and that he may have read a Latin compilation of Origen's *Commentary on Genesis*. These theses and their sub-theses, explained in the dissertation, run counter to the scholarly *communis opinio*. According to the generally accepted view, before the 400s Augustine did not read Origen, and the presence of some Origenian ideas in his early works are due to such intermediary sources as the speeches of Ambrose, the bishop of Milan, or some oral tradition (e.g. Altaner 1967 (=1951); Pépin 1954; 1987; Vannier 1987; Teske 1991/1; idem 1992.).

The interpretation of *Contra Academicos* 2.2.5 and *De beata vita* 1.4.

I examined Augustine's first account of his conversion as it is described in *Contra Academicos* 2.2.5 and I compared this text with the narrative in *De beata vita* 1.4 as well as with the chapters of the *Confessions* in which Augustine explains more in detail the process of his conversion to Catholic Christianity. What forced me to re-interpret these accounts of conversion was the astonishing feature of the *Confessions* that it does not at all mention any of the Christian writings that Augustine read. He "heard" Ambrose's sermons (see *Conf.* 5.13-14; 6.4), and "heard" about the *Vita Antonii* (see *Conf.* 8.6.14; 8.12.29). It seems to me impossible that the young Augustine, who always looked for wisdom in books, converted to Christianity without being familiar with some Christian theological or exegetical works. In addition, an important remark in *De ordine* 1.11.31, where Augustine calls Monica's attention to *maiores nostri, quorum libros tibi nobis legentibus notos esse video*, and which remark obviously refers to non-contemporary Christian authorities, reveals that not only the speeches of Ambrose, the bishop of Milan, and Manlius Theodorus, the well educated Milanese Christian, transmitted the ideas of Christianity to Augustine, but also some books of his contemporaries and, especially, preceding Christian authors.

Having analysed *Contra Academicos* 2.2.5, in contrast to O'Meara (1970) and Madec (1971), I came to the conclusion that the books which in the passage Augustine refers to as *libri pleni*, and which obviously strongly influenced him immediately before his conversion, may have contained some works of Origen. The metaphor that Augustine used to describe these books and the impact they had on him served as a starting point for such an argumentation. Two basic elements of this mysterious metaphor (the books "exhaled Arabian fragrances" and "instilled very few drops of most precious unguent") became clear when they were compared to Origen's allegorical explanation of certain verses of the Song of Songs as it was described in his two *Homilies* which were accessible to Augustine in 386 in Milan. I maintained that Augustine chose to characterise the books with the particular image because he found it in the books themselves. Accordingly, the narrative in the *Contra Academicos* 2.2.5 and the seemingly parallel text in *De beata vita* 1.4 required a new approach. In fact, contrary to the generally accepted view, the greatest intellectual experience

* Jelen írást a szerző kívánsága szerint az értekezés eredeti nyelvén, angolul közöljük. (Szerk.)

of Augustine seems to have been his encounter not with Platonic or Neoplatonic books, but with those of Origen. After reading Plotinus and studying the Scriptures, he was prepared for understanding the spiritual exegesis of Origen. I hypothesise that it was Simplicianus, the respected leader of the “Milanese circle,” who gave Origen’s writings to Augustine. At the same time, Simplicianus was the person who introduced a sort of philosophical and intellectual Christianity to Augustine which, at substantial points, differed from the faith of Ambrose, who completely rejected the pagan philosophical tradition. Concerning Ambrose’s attitude towards Origen, I am in full agreement with Savon (1998).

The interpretation of *Confessions* 8.12

The famous narrative of the “garden scene” in *Confessions* 8.12 may also support this proposition. When recalling the moment of his conversion, in the *Confessions*, Augustine created an allegory which, as the juxtaposition of the text may reveal, was influenced by a passage of Origen’s *Commentary on the Song of Songs*. As far as I know the “garden scene” has never been interpreted from this viewpoint.

An answer to the most crucial question concerning the main thesis of the dissertation

In relation to the main thesis of the dissertation, the most crucial question arises as to why Augustine does not mention in the *Confessions* his encounter with Origen’s books. In order to answer this question I suggested taking into account the fact that the *Confessions* is not a reliable document for investigating the intellectual focus of Augustine’s conversion. The bishop placed emphases on the moral part of his conversion and on the effect that the exemplary lives of some Christians had on him. It is not only the encounter with the Origenian books that Augustine leaves unmentioned in the *Confessions*. He did not mention his experience with the Manichaean understanding of Paul, a fact that Ferrari (1991) rightly emphasised. In my view, the omission of the Manichean Paul and that of the Origenian books from the *Confessions* must be connected. A survey in the *Confessions* of the Manichean Augustine’s understanding of Paul would have required an account of how this understanding changed to the moment when the reading of a particular Pauline verse resulted in his conversion to Catholic Christianity.

Another reason of Augustine’s silence about Origen seems to be the Origenist controversy which had risen in the second half of 393 in Palestine and reached the Latin West in the very years when Augustine was working on his *Confessions*. We know that in the early 400s, Augustine was informed about the controversy. However, I emphasised that in the 390s, Augustine was aware of the change in Jerome’s view with regard to Origen. Although his first letters addressed to Jerome have been considered in general by specialists as the documents which reveal Augustine’s ignorance of the eruption of the Origenist controversy in Palestine, I demonstrated the very opposite view. In fact, what some regard as “ignorance” (see e.g. Bonnardière 1974) I consider irony. *Epistles* 28 and 40 and the recently discovered *Ep. 27** illustrate the direct communication between North African Christians and the monks in the Holy Land. Since Augustine was well-informed about the campaign against Origen, he did not mention his determining experience with Origen’s theology. In brief, he wanted to avoid accusations of being an Origenist.

The analysis of *De genesi contra manichaeos*

The second part of the dissertation is devoted to the scrutiny of Augustine’s first exegetical work, *De genesi contra manichaeos* (*Gen. man.* dated 388/389). I argue that Augustine’s allegorical interpretation of Genesis was directly influenced by Origen. This

thesis, again, runs counter to the general scholarly view, since specialists uniformly exclude the possibility of a direct influence of either Origen's Homilies or Commentary upon Augustine's *Gen. man.* (Maher 1947; Zacher 1962; Abulesz 1972; Teske 1991 and 1992). For in the first period of his activity, Augustine's Greek seems to have been insufficient for reading such works in the original language. At the same time, Rufinus did not translate any of Origen's writings before 397, his return to Italy, that is to say, the homilies on Genesis were not available for Augustine in 388 or 389. We do not know about other translations of Origen's explanations of Genesis. The textual parallels between Augustine and Origen's interpretations, therefore, should be accounted for by such intermediary texts as Ambrose's *Hexaemeron*; his homily on paradise; Hilary's treatises on Psalms, Commentary on Psalm 118 and Gregory of Elvira's treatise on the creation of man: all influenced by Origen's exegesis. Moreover, in Milan, Augustine listened to Ambrose's sermons and was in close touch with Manlius Theodorus and Simplicianus, all well educated in Greek ecclesiastical literature. Consequently, the occurrences of Origenian explanations in Augustine's works may be due to a Milanese oral tradition.

As opposed to these arguments, I referred to the possibility that a Latin compilation of Origen's understanding of Genesis existed and was used by Latin authors of the fourth century. I compared the interpretations of Augustine, Hilary, Ambrose, Gregory of Elvira and Origen in order to consider the extent to which Latin theologians and/or the Alexandrian exegete exerted influence on Augustine's commentary against the Manichees. I attempted to re-examine and complete the textual parallels between Origen and Augustine that Altaner, Teske and Weber had pointed out. Some of my conclusions are as follows:

1. Concerning the term "*arché*" in Gen. 1:1, Augustine seems to have been susceptible to Origen's interpretation more than to the Cappadocian's one.
2. The traces of the Origenian interpretation of Gen. 1:1 which appears in Ambrose's *Hexaemeron* cannot be considered as an intermediary source for the explanation in *Gen. man.* In this commentary, the Origenian distinction between the spiritual heaven and the corporeal firmament is of crucial importance, whereas in Ambrose's work this distinction disappears. Augustine's interpretation probably independently derives from an exegetical work which contained the allegorical exegesis of Gen. 1:1 and in which Gen. 1:2 was explained in relation with Wisdom 11:18. This may well have been Origen's *Commentary on Genesis*.
3. Augustine adopted some determining presumption of Origen's exegesis of Genesis. First, Gen. 1:1 reports on the creation of both the corporeal and incorporeal world. Second, the waters of Gen. 1:6-7 represent not physical, but metaphysical entities. Third, as the corporeal beings subsist in corporeal matter, so do the invisible-incorporeal ones in spiritual, incorporeal matter.
4. Augustine's arguments against the Anthropomorphites may depend on a Latin translation of the Anti-Anthropomorphite section of Origen's Commentary on Genesis. Probably, this same Latin version was also used by Gregory of Elvira.
5. Augustine's interpretation of Gen. 1:26 and 2:7, the double creation of man, goes back to Origen rather than to Hilary, Ambrose or Gregory of Elvira.
6. Augustine's interpretation of Gen. 1:28, the "spiritual dominion" are directly influenced by Origen, most probably, by a Latin version of the work which the so-called Papyrus of Giessen also comes from.
7. The Papyrus of Giessen seems to represent a fragment from Origen's homily on Eden. Baehrens' hypothesis concerning the number of the *Homilies on Genesis* should be revised.
8. Augustine's allegorical interpretation of paradise is practically independent from Ambrose's *De paradiso*, and is influenced by Origen.

9. Augustine's conception of the Fall as it appears in *Gen. man.* directly goes back to Origen.

The examination of Augustine's early protology, eschatology and his interpretation of resurrection

The third part of the dissertation contains the inquiry into Augustine's early protology, eschatology and his interpretation of the resurrection of the body. Given the fact that Augustine adopted Origen's interpretations of the most important verses in the book of Genesis, I also assumed his doctrinal dependence on the Alexandrian theologian. Therefore, I had to ask: to what extent the young Augustine's theory can be termed "Origenist"?

The key-passage of the work (*Gen. man.* 2.8.10), which seems to me to be the source of permanent misunderstandings, includes one thesis, two hypotheses, and three sub-hypotheses concerning the initial state of man or the soul. All possibilities derive from an exegetical puzzle raised by Gen. 2:7. I analysed these possibilities mentioned by Augustine in order to decide if the author had given preference to any one of them. Teske and O'Connell understand Augustine's remarks on the "first animal man" in a way that the so-called "animal" condition was the initial state of man (O'Connell 1993; Teske 1991/1). However, Augustine's interpretation involves the thesis, as I think, that the "animal man" is fallen man (not fallen soul), as well as the option that in the beginning man was created either soul living without body, or spiritual man, that is, a composite of spirit, soul and spiritual, ethereal body.

Arguments have been shown for the assumption that according to the author of *Gen. man.*, in its initial state, the soul did not use any kind of body. This idea cannot be regarded as the theory of pre-existence of the individual souls, a theory that O'Connell and his disciples attribute to the early Augustine (see e.g. O'Connell 1968, 1980, 1993; Penaskovic 1993, Beane 1993).

Also, I attempted to confirm the thesis that the young Augustine's teachings about the final state of the creatures are remarkably similar to the famous *apocatastasis* theory of Origen. In fact, three crucial elements of Origen's theory of *apocatastasis* occur in Augustine's theology. First, he claims that all things that fall away will be re-established in a state such as the prelapsarian condition was. Second, there is a possibility of passing through between the three stages of the hierarchy of rational creatures, that is to say, angels, people and demons can be transformed each into all. Third, some passages suggest that the young Augustine believed there were innumerable subsequent worlds (*saeculum*). An implication of the theology determined by these elements seems to me to be the salvation of the fallen angels.

Finally, I compared the most important components of Augustine's and Origen's theory of resurrection. In my view, both teach that the essence of the earthly body, which is composed of the four elements, will be annulled, and what remains is the form of the body. Both use the same arguments, work with the same philosophical presumptions and refer to the scene of Transfiguration to confirm their theory. For them, the resurrected bodies are spiritual, angelic, luminous and ethereal.

Some traces of an ancient Latin compilation of Origen's *Commentary on Genesis*

As appendices, four points of my argumentation have been elaborated in more detail. First, in spite of the fact that in the *Confessions*, Augustine does not mention his encounter with Origen's interpretation of the Song of Songs, he uses Canticle images when speaking about the period of his conversion.

Secondly, in Ep. 27*, Jerome mentions certain *commentarioli in Matthaeum* that Aurelius

of Carthage possessed in his library. I made it probable that when composing his commentary on the Sermon on the Mount, Augustine used this particular commentary on Matthew which may well have been a Latin version of Origen's *commaticum* on Matthew. This hypothesis could explain the similar explanations in Augustine's commentary on the Lord's Prayer and Origen's *De oratione*.

Thirdly, I collected the arguments for the hypothesis that an early Latin compilation of Origen's *Commentary on Genesis* must have existed. Even if one would question, as I did, the authority of the so-called *Tractatus Origenis* which are attributed to Gregory of Elvira, I agree with the opinion that their author relied on Latin sources (Vona 1970, Dulaey 1997). My thesis is that as textual parallels demonstrate, the first *Tractatus* directly depends on a Latin compilation of Origen's *Commentary on Genesis*. Moreover, it can be hypothesised that Novatian, the first Roman theologian writing in Latin, was also the first Latin "translator" of Origen. Presumably, he had made a compilation of Origenian texts he found to be important and useful for the exegeses of difficult passages, and when composing his *De Trinitate*, he used, with the typical freedom of the author, his own translation. Later on the compilation was used by the author of the *Tractatus Origenis*, who, according to his custom, closely followed his source. This may explain why the first *Tractatus* indicates, in certain cases, closer relationship with Origen's texts than with Novatian's *De Trinitate*, in spite of the fact that, even in these cases, there is connection between Novatian's work and the *Tractatus*.

Fourthly, I surmised that if a compilation of Origen's commentary existed, then it must have exercised influence not only on the author of the *Tractatus Origenis* but also on other Latin authors. The influence of Origen's exegesis on Victorinus of Poetovio, Hilary of Poitiers and Ambrose is attested by Jerome. Even Jerome frequently admits his own indebtedness to Origen, the exegete. However, whereas Victorinus, Ambrose and Jerome were able to read any work in Greek, Hilary could not read Origen's Greek writings for a long while. Hence, I scrutinised a portion of Hilary's *Tractatus* on Psalm 129 which includes the exegesis of Gen. 1:26 and 2:7. Paragraphs 3-6 of Hilary's work reveal close textual parallels with the first *Tractatus Origenis* which, in fact, is devoted to the topic of the double creation of man. My conclusion was similar to a forgotten hypothesis of Butler (1900): Hilary and the author of the *Tractatus* both used the Latin compilation of Origen's text not only in the case of the anti-anthropomorphic arguments but also in interpreting the double creation of man.

Continuation of the research

My research aimed to assist in re-thinking the traditional image of the young Augustine, according to which Neoplatonism represented the most influential intellectual experience for Augustine in the period of his conversion. Much of my arguments are hypotheses that are open to further research. What I am planning to investigate in more detail is the problem of the early Latin translations of Origen's works before Jerome and Rufinus, as well as, the change in Augustine's attitude towards Origen. I would date the first traces of this long process to 393, when Augustine began to work on the *De genesi ad litteram*, the commentary which remained unfinished.

Secondary sources referred to in the Dissertation Summary

- Abulesz, Peter (1972): *S. Aurelii Augustini De genesi contra Manichaeos libri duo, De octo quaestionibus ex veteri testamento*. Dissertation manuscript, Vienna, 1972.
- Altaner, Berthold (1967=1951): "Augustinus und Origenes." In *Kleine patristische Schriften*. 224-252. First publication: *Historisches Jahrbuch*, 70 (1951): 15-41.

- Beane, Jon T. (1993): "Augustine's Silence on the Fallenness of the Soul." *Augustiniana* 1993 (43/1-2): 77-84.
- la Bonnardière, Anne-Marie (1974): "Jérôme 'informateur' d'Augustine au sujet d'Origène," *REA* 20 (1974): 42-54.
- Butler, E.C. (1900): "The New Tractatus Origenis" *JThSt* 1900 (October): 113-121.
- Dulaey, Martine (1997): "Grégoire d'Elvire pasteur: La pédagogie du prédicateur dans le sermon sur l'hospitalité de Mambré (Gen. 18)" *Studia Ephemeridis Augustinianum* 58. *Vescovi e pastori in epoca teodosiana*. 1997 vol. 2: 743-762.
- Ferrari, Leo C. (1991): "Augustine's 'Discovery' of Paul (Confessions 7.21.27)." *AS* 22 (1991): 37-61.
- Madec, Goulven (1971): "Pour l'interprétation de *Contra Academicos* II, II, 5." *REA* 17 (1971): 322-28.
- Maher, J.P. (1947): *Saint Augustine's Defense of the Hexaemeron against the Manichaeans*. Dissertation Pontif. Gregor. Univ. Roma, 1947.
- O'Connell, Robert J. (1968): *St. Augustine's Early Theory of Man, A.D. 386-391*. Cambridge, MA. The Belknap Press of Harvard University Press, 1968.
- O'Connell, Robert J. (1980): "Pre-Existence in the Early Augustine," *REA* 26 (1980): 176-188.
- O'Connell, Robert J. (1993): "The *De Genesi contra Manichaeos* and the Origin of the Soul." *REA* 39 (1993): 129-141.
- O'Meara, John (1970): "Plotinus and Augustine: Exegesis of *Contra Academicos* II.5." *Revue Internationale de Philosophie* 24 (1970): 321-37.
- Penaskovic, Richard (1986): "The Fall of the Soul in Saint Augustine: A *Quaestio Disputata*." *AS* 17 (1986): 135-145.
- Pépin, Jean (1954): "Saint Augustine et le symbolisme néoplatonicien de lavêture." *AM* 1 (1954): 293-306.
- Pépin, Jean (1987): *La tradition de l'allégorie de Philon d'Alexandrie à Dante*. Paris: Etudes Augustiniennes, 1987.
- Savon, Hervé (1998): "Ambroise Lecteur d'Origène." in *Nec timeo mori* (1998): 221-234.
- Teske, Roland J. (1991): "St Augustine's View of the Original Human Condition in *De Genesi contra Manichaeos*." *AS* 22 (1991): 141-155.
- Teske, Roland J. (1991/1): (tr., intro. notes) *Saint Augustine on Genesis*. FOC 84. Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 1991.
- Teske, Roland J. (1992): "Origen and St. Augustine's first Commentaries on Genesis." in *Origeniana quinta* (1992): 179-185.
- Vannier, Marie-Anne (1987): "Le rôle de l'hexaéméron dans l'interprétation augustinienne de la création." *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 71 (1987): 537-547.
- Vona, Constantino (1970): *Gregorio di Elvira: I Tractatus De libris sacrarum scripturarum*. Fonti e sopravvivenza medievale. *Scrinium patristicum lateranense* 4. Roma: Libreria editrice della Pontificia Università Lateranense, 1970.
- Zacher, A. (1962): *De Genesi contra Manichaeos. Ein Versuch Augustinus die ersten drei Kapitel von Genesis zu erklären und zu verteidigen*. Dissertation manuscrite Pontif. Univ. Gregoriana, Roma, 1962.

Szabó Ádám

Adatok a *coronatus Daciarum III* főpapi cím értelmezéséhez

OTDK előadás kivonata

A dolgozat elsősorban a daciai tartománygyűlés illetve a tartományi főpapok kronológiájának és szervezési periódusainak tárgyalását tartalmazza, majd az utolsó szakaszban feltűnő *coronatus* főpapi cím eddigi értelmezésének cáfolatát, továbbá azon tartományok tárgyszerű vizsgálatát, ahol még előfordul ez a cím, ezek után további vonatkozó források elemzése és az összegzés következik. A korlátozott terjedelemre való tekintettel itt mindannak, ami az utolsó változatban szerepel az összefoglalása, illetve lényegi pontjai olvashatóak, majdnem teljesen kihagyva a párhuzamként hozható tartományok, a plasztikai emlékek, valamint a vonatkoztatható auctorhelyek és közvetett feliratos adatok tárgyalását. Ugyanezért a felhasznált irodalomból is csak a legszükségesebbekre utalok.

A téma jobb értéséhez érintőlegesen meg kell néznünk a három Dacia közigazgatását (M. MACREA, 1966). Kr.u. 120-ban már megvolt Dacia Superior és Dacia Inferior, tehát a hódítást (Kr.u. 106) követően szervezett traianusi Dacia mellé létrehozták Dacia Inferiort, 124-ben már Dacia Porolissensis is adatolt. A három tartomány az egy *legios* (*leg. XIII Gemina - Apulum*) Dacia Superior főségével (élén *legatus Augusti pro praetore*) egymástól laza függésben élt a markomann háborúig. Marcus Aurelius alatt a korábbi Dacia Superiort Dacia Apulensis, a korábbi Dacia Inferiort Dacia Malvensis neven szervezik számottevő területi változtatás nélkül újjá (C.C. PETOLESCU 1987), Dacia Porolissensis pedig változatlan néven maradt továbbra is (I. PISO 1985). A folyamat 167-168-ban zajlott és az átszervezés befejezésekképpen az immár két *legios* (*leg. V Macedonica - Potaissa*) közigazgatásilag összevont *Tres Daciae consuli* rangú helytartót kapott 169-ben M. Claudius Fronto személyében (a résztartományok élén lovagi *procuratorok*). E politikai keretek között tevékenykedett a tartománygyűlés, élén a III. században már 11 (12?) római jogú várossal rendelkező (R. ARDEVAN 1998) tartomány egy évre választott főpapjával, kinek leköszönte után *sacerdotalis* volt a címe (E. KORNEMANN 1900).

A daciai tartománygyűlés és császárkultusz kutatástörténete több egymástól eltérő véleményt ismer, ami főleg az alapítást érinti. A fontosabbak: C. DAICOVICIU szerint (1966) a daciai tartományi császárkultuszt Severus Alexander alatt Kr.u. 222 és 235 között hozták létre. Következtetését megelőzően megállapította, hogy a II. században még nincs feliratos nyoma sem a főpapnak, sem a tartománygyűlésnek és egyáltalán a tartományi császárkultusznak, melyek egymással összefüggőek. Mivel a legkorábbi feliratot ami a tartománygyűlést említi, *concilium provinciarum Daciarum III*-ként Severus Alexandernek dedikálták, így szerinte nem lehet korábbi a tartományi császárkultusz sem ennél az időpontnál. C. DAICOVICIU-nál a tartományi főpapok: *sacerdos provinciae - sacerdos Daciae; sacerdos Arae Augusti; sacerdos Arae Augusti nostri, coronatus Daciarum III* - feliratai valamint a tartománygyűlést feltüntető feliratos emlékek a Severus Alexander korára meghatározható időponthoz kötődnek, következtetlenül alkalmazva az egyes hivatalos főpapi titulusokat. Ellenkező módon írt egy évvel korábban J. DEININGER (1965) mikor a daciai tartománygyűlés és császárkultusz létrehozását a provincia megszervezésének időpontjára tette, amit később D. FISHWICK (1987) is elfogadott. M. MACREA (1969) a Marcus Aurelius korában létrehozott *Tres Daciae* megszervezésének idejére javasolta nem meggyőzően a *concilium provinciarum* létrehozásának időpontját. C. DAICOVICIU tanulmánya előtt a daciai tartománygyűléssel foglalkozó kutatók többsége a III. századnál korábbi alapítási időpontot tartotta valószínűnek. Így TH. MOMMSEN (CIL, III, 1902, Dacia) aki szerint egy Kr.u. 161-162-re keltezhető oltárt már a tartománygyűlés állíttatott. A feliratban szereplő *provincia* szót az intézmény önmegnevezésének tekintette. J. DEININGER e felirat kapcsán már a három

Dacia közös tartománygyűlésére gondolt, azonban C. DAICOVICIU ezt határozottan elvetette mondván, hogy akkor is csak a Dacia Superior-i szervezetről lehetne szó, ami azonban lehetetlen, mivel Dacia Inferiorból nem ismerünk vonatkozatható feliratot, sem Dacia Porolissensisből. 1969-ben találtak még egy közel azonos szövegű oltárt, amelyet C. DAICOVICIU idézett munkája lezárásakor nem ismerhetett. Ez utóbbit teljesen ki van írva Dacia Superior és a helytartó Publius Furius Saturninus neve. Mindkét oltárt az ő neve és feltüntetett hivatala keltezi Kr. u. 161-162-re és az utóbbit közlő I. PISO (1972) is valószínűnek tartja, hogy a tartománygyűlés állíttatta őket. C. DAICOVICIU szerint tehát a három Dacia csak létrejöttét követően közel ötven év múlva kap tartománygyűlést és császárkultusz főpapot, a provinciaszervezést követően pedig legkevesebb száztizenhat esztendő múlva, ami valószínűtlen. A *concilium provinciae* feladata és lehetősége a császárhoz való lojalitás rendszeres kifejezésén túl abból is állt, hogy bevádolhatta a helytartót esetleges túlkapásai, jogtalan tettei miatt a császárnál. (Más kérdés, hogy Dacia esetében amíg egy város létezett, addig szigorúan vett tartománygyűlésről nem is beszélhetünk lévén, hogy a tartománygyűlés az egy tartományon belüli római jogú városok küldötteiből tevődött össze, ezért a klasszikus értelemben vett tartománygyűlésnek feltétele egy bizonyos fokú városiasodás. Dacia esetében is megfigyelhető, hogy a tartományi császárkultusz - tartománygyűlés, főpap - kiteljesedése csak a teljes városhálózat kiépülte után következett be.) J. DEININGER-en kívül mind TH. MOMMSEN (1902) mind E. KORNEMANN [1900] mind I. MARQUARDT [1872] a tartománygyűlés és a császárkultusz severusi kornál korábbi voltát hangsúlyozta. A felsorolt vélemények ellenére a konkrét szó szerint vehető feliratos anyag hiánya C. DAICOVICIU nézetét támogatja, ami a *concilium Daciarum III*-ot illeti. Az utána következő állásfoglalások lényegében megegyeznek az övével, kivétel a BALLA L.-é (1970) aki szintén korábbinak tartotta a császárkultuszt Daciában Severus Alexander koránál és D. FISHWICK-é, aki J. DEININGER-re hivatkozott. Legújabban pedig R. ARDEVAN (1998) alapvetően J. DEININGER-re és D. FISHWICK-re támaszkodva feltételezte a tartománygyűlés létét már Traianus korában, így értelemszerűen C. DAICOVICIU nézetét az alapítással kapcsolatban elvetette. Nem foglalkozott a tartománygyűlés szervezetének fejlődésével, csupán a meglévő feliratos és numizmatikai anyagot vonultatta fel, mint adatokat a tartománygyűlés létre vonatkozóan. Elutasította a főpapok feliratainak titulusok szerinti csoportosítását azzal az indokkal, hogy kronológiailag nem lehetséges. Könyve mindezidáig a legjobb összefoglalása a daciai városi élet történetének, ugyanígy a császárkultuszról és tartománygyűlésről ismert adatoknak és eredményeknek. A coronatus cím és a felmerülő szervezési kérdések őutána is nyitva maradtak.

A daciai tartománygyűlésre vonatkozó emlékek köre nem túl bőséges. Három csoportjuk van: a tartományi főpapok feliratai, a tartománygyűlés feliratai és egy éremtípus amelyet több, mint egy évtizeden keresztül adtak ki.

Felirataik keltezése alapján az egyes főpapok hivatali idejének időpontja a következőképpen alakul:

1. C. Ulpius Bonus sacerdos provinciae, a Kr. u. II. század második feléből. (R. Ardevannál 161-180) - AÉ, 1956: 207 = AÉ, 1977: 656 apulum felirat.*
2. Sacerdotalis provinciae, felirata Kr. u. 193-tól. (R. Ardevannál post 200) - hivatali ideje így 200- 193 előtt.- CIL, III, 7962 = ILS, 7130 = IDR, III/2, 353 sarmizegetusai felirat.

* E feliratot I. Piso újraolvasta - IDR, III/5, 447 sa. itt is köszönöm, hogy megnézhettem az új közlést - ennek következtében az eddig s(acerdos) pr(ovinciae) olvasat egy STR betűcsoportra változott, ami jelenleg nem értelmezhető. Újraszerkeszteni itt már nem áll módomban a szöveget. Az itt felállított főpapi cím sorrendet azonban lényegileg nem módosítja az új olvasat. 2000. október. Sz. Á.

3. Sacerdotalis Daciae, felirata Kr. u. 218 után. (R. Ardevannál post 212) - hivatali ideje így 212-218 előtt. - CIL, III, 7688 potaissai felirat.
4. P. Aelius Antipater sacerdos Arae Augusti, több feliraton szerepel amelyek a Kr. u. II sz. végére, a III sz. elejére keltezhetőek. (R. Ardevannál post 200) - AÉ, 1930: 8 = AÉ, 1959: 304 apulumi, AÉ, 1977: 689 = IDR, III/2, 217 (vö. SZABÓ Á., 1999) sarmizegetusai feliratok.
5. M. Cominius Quintus sacerdos Arae Augusti, Kr. u. 222 előtti időből (R. Ardevannál 180 - 200) - CIL, III, 1513 = ILS, 7131 = IDR, III/2, 108 sarmizegetusai felirat.
6. P. Aelius Strenus sacerdos Arae Augusti, Kr. u. 193 - 222 között. (R. Ardevannál post 200) - CIL, III, 1209 = ILS, 7147 apulumi felirat.
7. T. Claudius Augustianus sacerdos, "sacerdot(io)", Kr. u. 222 - 235 közötti időből. (R. Ardevannál ante 235) - AÉ, 1903: 69 = IDR, III/2, 79 = I. PISO in ZPE (49) 1982, 266, sarmizegetusai felirat.
8. P. Aelius Maximus sacerdos Arae Augusti nostri, coronatus Daciarum III., Kr. u. 222-t követően. (R. Ardevannál III sz. eleje) - M. MACREA 1944-1948, 249-254 = BODOR A. 1957, 106-108 = C. DAICOVICIU 1967 = AÉ, 1969-1970: 548 = I. PISO 1980, 126 = SZABÓ Á. 1998, napocai felirat.
9. M. Antonius Valentinus sacerdos Arae Augusti nostri, coronatus Daciarum III, Kr. u. 238 - 244 közötti időből. (R. Ardevannál ua.) - CIL, III, 1433 = ILS, 7129 = IDR, III/2, 266 sarmizegetusai felirat.

Két további felirat értelmezése kérdéses, azonban az időrendet és a következtetést nem befolyásolják. A CIL, III, 7751 - Reginus *sacerdos*, aki mellett annyi szól, hogy a helytartó iktatta be. Az oltárt a Fennséges Herculesnek dedikálták 179-180-ban inkább már Commodus idejében. A később Hercules Romanus-nak nevezett császár által különösen tisztelt isten papja lehetett annyira fontos, hogy a helytartó iktassa be. A második az IDR, III/2, 132 szerint R. ARDEVAN által feltételelesen javasolt főpap, azonban a feliratból erre utalóan csak egy *n.* betű maradt, ami egyéb adat híján kérdésessé teszi a főpapságot. - ...[*sac. arae Aug. ?*] *n.*

A tartománygyűlés feliratai: A legkorábbra keltezhető feliratok Ulpia Traiana Sarmizegetusáról kerültek elő és a Kr. u. 161-162-es esztendőben állították őket. - Az első a CIL, III, 7902 = ILS, 7155 = IDR, III/2, 93 a második I. PISO, AMN, 1972, 464 - 465 = AÉ, 1972: 463 = IDR, III/2, 94. A feliratokon szereplő provincia szót olvasva C. DAICOVICIU és követői kivételével mindenki a tartománygyűlésre gondolt függetlenül attól, hogy a II. század folyamán mikor tekinti megalapítottnak az intézményt. J. DEININGER szerint nem lehet a *provincia* szó alatt csak egyes provinciális lakosokat érteni, hanem magát a *concilium provinciae*t, a provincia lakóinak közösségei - összességének képviselőjét kell látni bennük. Ifj. Plinius, leveleiben több alkalommal egyszerűen provincia-t említ mikor provinciaképviselőről beszél (Epistulae: VII, 6, 1; VII 6, 4; VII, 10, 2). Így a két Kr. u. 161-162-ből származó feliratot tekintve bizonyosnak tekinthető, hogy a daciai tartománygyűlés létének első írásos bizonyítékai ezek a feliratok, legutóbb R. ARDEVAN által is elfogadva, valamint egyéb tartományok egyes feliratai által is megerősítetten, amelyeken a főpap feltünteti, hogy pl. *ex consensu provinciae* választott meg tisztségére - pl. CIL, X, 7599; CIL, X, 7917; CIL, II, 2344; CIL, II, 6094 etc. A következő emlék amely a tartománygyűléshez köthető azon kívül, hogy szerepel rajta P. Aelius Antipater *sacerdos Arae Augusti*, a Genio Daciarumnak is ajánlott AÉ, 1977: 689 = IDR, III/2, 217 felirat. Ahol ilyen dedikáció előfordul, az nagy valószínűséggel tartománygyűlés székhely és császárkultusz központ (TÓTH E. 1998 sa.). Az állítató pedig a főpap és/vagy a tartománygyűlés, máskor magasrangú állami hivatalnok. A tartománygyűlés további emléke három sarmizegetusai feliratos köemlék. Az első Severus Alexandernek - IDR, III/2, 79 - a második III. Gordianusnak - IDR, III/2, 80 - a harmadik Philippus Arabsnak - IDR, III/2, 81 -

dedikált bázishoz tartozó előlap vagy bázis.

Az éremverés jogát a tartomány/tartománygyűlés Philippus Arabtól kapta és Gallienus koráig pontosabban 257-ig gyakorolta. A pénzérmek a viminaciumi pénzverdében készültek és mindegyik típusnak több variációja van. Előlapjukon általában a császár vagy a császárné feje, hátlapjukon pedig egy sisakos Victoria, a *legio XIII Gemina* és a *legio V Macedonica* jelvényeivel és szimbólumaival, a sassal és az oroszlánnal. A hátlap körirata minden esetben PROVINCIA DACIA, a betűk és szavak közei, elválasztásai változóak, ugyanígy a verdejegy is. A tartománygyűlés által veretett éremsorozatoknak a görög nyelvű tartományokban találjuk párhuzamát, legközelebb Macedoniában ugyanezen időből is (B.V. HEAD 1879, 22-29). Többen vizsgálták részleteibe menően ezt az éremsorozatot. I. WINKLER (1971) megállapítja, hogy egyedülálló éremsorozatról van szó ezzel a felirattal és valószínűnek tartja, hogy a daciai tartománygyűlés verette Sarmizegetusában. FITZ J. (1978, 636) szerint ez valószínűtlen. ALFÖLDI A. (1931) elfogadott megállapítása szerint, amely stíluskritikai érvek alapján született, az éremsorozatot Viminaciumban verték. I. WINKLER kutatástörténeti áttekintése nyomán látjuk, hogy az éremsorozat kibocsátási helyéül Viminaciumon kívül korábban több daciai helyszín is szóba került esetenként olyan érvek alapján amelyek Viminaciummal kapcsolatban, mint téziserősítő érvek szerepeltek, pl. az érmek leletként való előfordulási gyakorisága egyes városokban.

A lényegét, vagyis a kibocsátó hatóságot tekintve a legújabb munka szerzője, R. ARDEVAN szerint a tartománygyűlés verette az éremsorozatot. Véleménye helytálló lehet, főleg mivel arról a Daciáról van szó, amely tartomány életének erős görög nyelvterületről érkező vonásaira többen rámutattak. Így nincs akadálya, hogy a görög nyelvű tartományokban szokásos *koinónok* által veretett éremsorozatok mintájára a daciai vereteket is tartományi veretnek tekintsük. Összegezve megállapíthatjuk, hogy a daciai tartománygyűlés fennmaradt emlékei a Kr.u. 161-162 és 257 közötti éveket ölelik fel, vagyis a tartomány fennállási idejének nagyobb részét, közel száz esztendőt.

A provincia és császárkultusz főpapok, valamint a tartománygyűlés felirataiból következően a császártisztelet már a második század második felétől nyomon követhető. Megállapítható, hogy a III. század elejéig a provinciafőpap címe *sacerdos provinciae* – *sacerdos Daciae*, utána *sacerdos Arae Augusti* majd *sacerdos Arae Augusti nostri, coronatus Daciarum III*. Severus Alexander korától. E titulusok tartományfőpapi jelentésben egyenértékű kifejezések és jelentkezésük kronológiailag egymást követő. Ahol viszonylag késői időpontban találkozunk a *sacerdotalis* kifejezéssel, ott mindig egy korábbi időre visszautaló jelenségről van szó, mivel a már kiszolgált főpapokat illették a *sacerdotalis* címmel. Ezzel a ténnyel nem számolva, valamint P. Aelius Maximus feliratának új keltezési lehetőségét (SZABÓ Á. 1998) és P. Aelius Antipater főpapi címének kiegészítésbeli korrekcióját (SZABÓ Á. 1999/2000) nem ismerve - nem ismerhette - írta R. ARDEVAN, hogy nem lehet időrendet megállapítani a főpapi címeket tekintve. A 'sacerdos - pap' köznévi (A. BERGER 1953, 687 – *sacerdotes*) tartománygyűlési-főpapi összefüggésben Kr. u. 222-t követően egyszer fordul elő (T. Cl. Augustianus felirata), azonban *sacerdot(io)* általános formában a dátumot jelöli, hogy kinek a papsága alatt történt az egyébként Severus Alexander kori és a *concilium provinciarum Daciarum III*. első említését tartalmazó felirat állítását előidéző esemény. Időrendben legutoljára találkozunk a nostri szócskával is kibővített császárkultusz főpapi cím mellett feltüntetett *coronatus Daciarum III* titulussal, ami már megfogalmazásában is mutatja, hogy a császárkultusz ideológiai módosulása következtében (D. FISHWICK 1987) újabb és bővebb titulaturát viselő *sacerdos Arae Augusti nostri*, aki a *coronatus* címet is viseli, a három tartományra együttesen bír a címe által jelzett hatókörrel a *concilium provinciarum Daciarum III*. élén. A három provincia közigazgatási összevonása 169-el bezárólag még nem feltételezi a közös tartománygyűlés a *concilium*

provinciarum Daciarum III. ezen a néven való létrehozását. Valószínűbb, hogy a Dacia Superior - Apulensis-beli központ korábban a másik két alacsonyabb rendű provincia képviselőjét is ellátta. (Erre utal, hogy a fennmaradt feliratokon mindig egy provincia főpapjával találkozunk - *sacerdos provinciae* - viszont a *concilium provinciarum trium Daciarum* feltűntét követően a *coronatus Daciarum trium* főpapi cím is megjelenik. Ilyenformán a tartományi császárkultuszt ápoló szervezet a közigazgatási beosztással is összhangban van, bár időben kissé eltolódva.) Következő lépésben a Severus korban rendkívüli módon felgyorsult városiasodás, amely mindhárom provinciában nagymértékű volt (11-12 város) a már korábban közigazgatásilag egyesített három provincia városai számára egységessé tette a császárkultusz központi oltáránál való áldozatbemutatás szükségét és lehetőségét. Az *Ara Augustinál* immár a *sacerdos Arae Augusti* mutatott be áldozatot a háromtagú provincia nevében. Legutoljára pedig a Tres Daciae összes városának képviselőjére létrehozzák Severus Alexander korában a *concilium provinciarum III. Daciarumot*, ami székhelyül a korábbi tartománygyűlés és császárkultusz központot - Dacia Superior, később Apulensis eszmei fővárosát megtartotta. Ezzel párhuzamosan tűnt fel a *coronatus Daciarum III.* cím, így jó okkal inkább a *concilium III Daciarummal* összefüggőnek tekintjük semmint csak a császárkultusszal. A provinciafőpapról tudjuk, hogy császárkultusz főpapi tisztével együtt a provincia vallási ügyeinek főhatósága (O. HIRSCHFELD 1913, 856) és tartománygyűlésvezető. Ezen a ponton volt igaza C. DAICOVICIUNAK mikor Severus Alexander korára keltezte a császártisztelet és a tartománygyűlés ebben a formában való létrehozását. Mellette szól, hogy az ismert feliratokon, amelyeken a tartománygyűlés szerepel, minden esetben *concilium provinciarum Daciarum III*-ként van feltüntetve. Ott tévedett, mikor a nyilvánvaló jeleket, amelyek egy korábbi szervezési formáját mutatják a tartománygyűlésnek, figyelmen kívül hagyta. Ulpia Traiana Sarmizegetusa a császárkultusz központja a *concilium provinciarum III* létrejötte nyomán, mint székhelye az intézménynek, most már a nevében is kifejezve a provinciabeli városok közti elsőségét, a keleti nagyvárosokhoz hasonlóan megkapta a metropolis címet. Hasonló a kilikiai Anazarbos város esete, amely egy feliraton három provincia élén álló *metropolisnak* és *neokórosz* városnak nevezte magát - IGRR, III, 915 – a *neokórosz* város pedig a császárkorban császárkultusztemplom helye –, a kilikiai három provincia Kilikia, Isauria, Lykaonia helytartói székhelye pedig Tarsosban volt, ami megint csak a daciai helyzetet idézi. A főpapi címek között legutoljára feltűnő *coronatus Daciarum III* az összprovinciára (Tres Daciae) egyformán kiterjedő jogát és kötelezettségét mutatja a tartománygyűlésnek és a főpapi hatáskörnek, ami a nagymértékű városiasodás következtében indokolt is (vö. SZABÓ Á., Megjegyzések a daciai tartománygyűlés történetéhez, in Déri Múzeum Évkönyve 1999 sa.). Ebben a tisztségben több provinciára kiterjedő hatáskörű személyről van szó - provinciafőpap -, amint azt a többi *etruriai*, *africai* és *asiai coronatusok*at említő feliratok is mutatják, amelyek a III. századtól tűntek fel a birodalomban (a daciai példák a legkorábbiak), olyan tartományszervezeti összefüggésekben, ahol több résztartományra kiterjedő hatáskörrel rendelkeznek. Az ismert feliratok közül az *etruriai* - CIL, XI, 5283 = ILS, 6623 vö. még ILS, 705 (CIL, XI, p. 766) a IV. század elejére, az *africai* - CIL, VIII, 17896 = AE, 1956: 134 - és az *asiai* - AE, 1906: 30 - a IV. század második felére keltezhetők. A jelzett feliratok azt is mutatják, hogy a *coronatus* cím az eddigi értelmezésekkel (korábbi irodalomra támaszkodva pl. TÓTH E. 1986, 79) ellentétben nem a görög nyelvű tartományokban használatos *stephanéphoros* címmel azonos, illetve annak fordítása.

A *stephanéphoros* a római kori keleti tartományokban városi pap, nem tartományi főpap (STIER 1929; GEBHARD 1929). E helyeken (A.B. RANOVICS 1956) a tartományi főpap és tartománygyűlésvezető címe *archiereus* és a tartomány nevét előretéve *archés* pl. *Asiarchés*, általában a két címet együtt viselve (BRANDIS, RE II-Asia, Asiarches). Az idézett *asiai*

feliratnak fennmaradt egy kétnyelvű változata is, ahol szerepel a *coronatus provinciae* görög megfelelője is, *tés Asias stephanón*-ként írva (F.F. ABBOTT-A.CH. JOHNSON, 1968, kat. 158) és nem *stephanéphoros*ként. (Hogy ez esetben miért nem *archiereus* vagy *Asiarchés* a görög megfelelő, annak megállapítása későbbi feladat. Itt ez a kétnyelvű felirat arra nézve adat, hogy a *coronatus* nem azonos a *stephanéphorosszal*.) Ugyanakkor azt is mutatják a feliratok, hogy Daciában fordul elő legkorábban a cím, ami nem egyetlen azon keleti eredetű jelenségek sorában, amelyek később a Birodalom nyugati részében is feltűnnek, de Daciában korábban megfigyelhetők. (Vö. pl. a Notitia Dignitatum galliai metropolisaival.)

A fentiek értelmezik megfelelően az egymás után feltüntetett két címet - *sacerdos Arae Augusti nostri, coronatus Daciarum III.* - az említett két feliraton. A címek egymásutánisága sejteti, hogy a császárkultusz főpapság feltétele volt a több tartományra kiterjedő *concilium provinciarum* néven nevezett intézményvezetőségnek, illetve azt is mutatja a két cím egymásmellettsége, hogy természetesen ugyanaz a személy viselte - Daciában is - a két tisztséget Severus Alexander korától kezdődően. Az IDR III/2, 79-es felirat, amelyen közösen szerepel a *concilium provinciarum* és T. Cl. Augustianus *sacerdos* nem ellentmondó állításunknak, megjelölése a feliraton keltező jellegű - "papsága alatt". Nyitott a kérdés, hogy csak *sacerdos Arae Augusti*, vagy már *sacerdos Arae Augusti nostri, coronatus Daciarum III.* is volt-e? Nyilván ha *sacerdos (Arae Augusti?)* a feltüntetett hivatal, akkor ebben az esetben a *coronatus* közvetlen elődjének tekinthető, amely a feliratok időrendje szerint közvetlenül követi. Eszerint az első *coronatus* és az ő feltűnése között kell keresnünk a provinciaifőpap - tartománygyűlés vezető titulus bővítésének időpontját, ami esetünkben Kr. u. 222-t követően történik. T. Cl. Augustianus felirata az első, amelyiken szerepel a *concilium provinciarum Daciarum I[II]* és Severus Alexandernak dedikálták. Így a *coronatus* cím feltűnését a *concilium provinciarum III Daciarum* megalapítását és a *metropolis* cím adományozását közvetlenül követő, vagy azonos időben kell keresnünk, és pedig egymással szoros összefüggésben, lehet éppen T. Cl. Augustianus főpapsága alatt.

Miután láttuk, hogy a *coronatus* címet viselő főpap olyan tartomány császárkultuszának és tartománygyűlésének élén áll, amely több résztartományból tevődik össze és egy bizonyos belső császárkultusz és tartománygyűlési fejlődés nyomán kronológiailag legutoljára jelenik meg (a főpapi titulusok szerint), a következtetés önként adódik.

A papi *coronaviselet* az említett feliratos jelentkezéseket megelőzően és azonos korokból is dokumentált mind auctorok, mind kő és kispasztikai emlékek által. Suetonius Domitianus császár környezetében említ *coronát* viselő papokat az I. században (Domitianus IV. 4). A klasszikus tartományi papokhoz fűződő *corona*említés Tertullianusnál olvasható két helyen is a III. századból (De idololatria 18, De corona 12), majd Ammianus Marcellinus ír az *africai* főpap *corona*-járól a IV. század második feléből (XXIX, 5, 16) tehát közel egykorúan az *africai coronatus provinciae*-t említő felirattal. Az ábrázolások szoborművektől (pl. J. INAN - E.A. ROSENBAUM, 1979; H. THÜR 1997) kispasztikai emlékekig (pl. E.A. ROSENBAUM, 1983-84) terjednek, dokumentálva a papi és főpapi *corona*használatot a császárkorban. Valószínűsíthetjük, hogy a méltóságjelvény köznapi neve válik bizonyos tartományokban a főpapi tisztségcím részévé, elsőként Daciában dokumentálva a III. század első feléből. Azon tartományok összehasonlítása nyomán, melyekben előfordul e cím említése, az adott korszakokban két közös vonás mutatható ki. Az első, hogy ezen területek a római hódítás előtt egy-egy államot alkottak uralkodóval az élükön. Ezzel a megállapítással egyelőre nem tudunk mit kezdeni a *coronatus* főpapi cím értelmezési kísérletekor. A második, hogy a feliratok állításának korában azon területek, amelyeken a *coronatus* előfordul, közigazgatásilag több egykori tartományt egyesítenek magukban (Tuscia és Umbria; Africa; Asia), melyeknek egykor önálló tartománygyűlésük és császárkultuszszervezetük volt (Dacia Inferiorból és Porolissensisből nincs adat). Azt a

régebbi felismerést elfogadva, hogy a *coronatus provinciae* tartományfőpapi cím (CIL, VIII, Africa, p. 1705, Mommsen-re és Rossi-ra hivatkozva), megállapítható, hogy a *coronatus* újszerű címet viselő személy, a pár fennmaradt felirat értelmezése nyomán, több egykori tartomány összevonásával keletkezett, nagyobb közigazgatási egység tartománygyűlésének, vallási életének és császárkultuszának élén álló magas rangú papi tisztségviselő. Daciában hangsúlyozottan, ahol a *coronatus* cím mellett feltüntetik a császárkultusz papi titulust, mint Etruriában is később (a *coronatus Tusciae et Umbriae* egyben *pontifex gentis Flaviae*) - és ezekben a funkciókban a tartománygyűlést és a császárkultuszt vezette. A IV. század utolsó harmadában, amikor keltezhetőek az *africai* és *asiai coronatusok*, már a klasszikus értelemben vett császárkultusznak nincs akkora jelentősége, viszont a tartománygyűlésnek még igen. Ez a megállapítás közvetve még alátámaszthatja a *coronatus* tisztségcím inkább a tartománygyűléssel, mint adminisztratív teendőket is ellátó szervezettel, semmint pusztán csak a császárkultusz vallási oldalával való összefüggésének felismerését.

Válogatott irodalom

F. F. ABBOTT-A. CH.
JOHNSON 1968	F. F. Abbott-A. Ch. Johnson, <i>Municipal Administration in the Roman Empire</i> (2. kiad), New York 1968.
AE	L'Année Épigraphique, Paris 1888-tól.
ALFÖLDI A. 1929-1930	Alföldi A., A gót mozgalom és Dácia feladása, in <i>Egyetemes Philologiai Közlöny</i> , I-1929, 161 – 188. II-1930, 1 – 26, 81 – 95, 164 – 170.
ALFÖLDI A. 1931	Alföldi A., A dáciai tartományi pénzek verdéje, in <i>Numizmatikai Közlöny XXVI-XXVII</i> (1927-1928). Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum támogatásával a Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest 1931, 146 – Az Alföldi A. 1929 – 1930-ra utalva.
E. ALFÖLDI-ROSENBAUM
1983-84	E. Alföldi-Rosenbaum, Kaiserpriester, in <i>Spätantike und frühes Christentum. Ausstellung im Liebighaus Museum alter Plastik, Frankfurt am Main</i> , 1983-1984, 34 - 39.
AMN	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Anuarul Muzeului de Istorie al Transilvaniei 1964-től
R. ARDEVAN 1998	R. Ardevan, <i>Viața municipală în Dacia Romană</i> , ed. Mirton, Timișoara 1998.
BALLA L 1970	Balla L., <i>Epigraphica Dacica</i> , in <i>A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának közleményei</i> 66, 1970, 24 -31.
A. BERGER 1953	A. Berger, <i>Encyclopedic dictionary of Roman law</i> , A. Ph. S., Vol. 43/2, Philadelphia 1953.
BODOR A. 1957	Bodor A., <i>Napoca a feliratok tükrében</i> , in <i>Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára</i> , Cluj-București 1957, 78-111.
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin 1863-tól, Suppl. = Supplementumkötet
C. DAICOVICIU 1966	C. Daicoviciu, <i>Severus Alexander și provincia Dacia</i> , in <i>AMN</i> III, 1966, 153 – 171.
C. DAICOVICIU 1967	C. Daicoviciu, <i>Un nou Sacerdos Arae Augusti în Dacia</i> , in <i>AMN</i> IV, 1967, 469 – 470.
EE	<i>Ephemeris Epigraphica, Corporis Inscriptionum Latinarum Supplementum</i> , Berlin 1872-től.
B. V. HEAD 1879	B. V. Head, <i>Catalogue of Greek Coins. Macedonia, etc.</i> , ed R. Stuart Poole, London 1879.
J. DEININGER 1965	J. Deininger, <i>Die Provinziallandtage der Römischen Kaiserzeit von Augustus bis zum Ende des dritten Jahrhunderts n. Chr.</i> , <i>Vestigia</i> 6, München-Berlin 1965.
D. FISHWICK 1987	D. Fishwick, <i>The Imperial Cult in the Latin West</i> I/2, Leiden 1987.
FITZ J. 1978	Fitz J., <i>Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts</i> , Teil 2, Akadémiai Kiadó Budapest-Rudolf Habelt Verlag, Bonn 1978.
GEBHARD 1929	Gebhard, <i>Stephanephoros</i> , in <i>RE</i> II/3 (1929), 2347 - 2350.
O. HIRSCHFELD 1913	O. Hirschfeld, <i>Kleine Schriften</i> , Berlin 1913.
IDR	<i>Inscriptiile Daciei Romane</i> , Bucuresti 1975-től.
IGRR	<i>Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes</i> , Paris 1901-től.
ILS	<i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , ed. H. Dessau, Berlin 1892-1916.

- J. INAN - E. A.-ROSENBAUM, Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei. Neue Funde, Verl. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1979.
- E. A.-ROSENBAUM E. Kornemann, Concilia, RE IV. 1 (1900), 801- 830.
- E. KORNEMANN 1900 M. Macrea, Cultele Germanice în Dacia Romana, in Anuarul Institutului de Studii Classice (AISC) V, 1944-1948 (1949), 218-263.
- M. MACREA 1944-1948 M. Macrea, Organizarea provinciei Dacia, in AMN III, 1966, 121-151.
- M. MACREA 1966 M. Macrea, Viața în Dacia romană, București 1969.
- M. MACREA 1969 Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt ed. Carolus U. Clark vol. II, pars I., Libri XXVI - XXXI, Berolini apud Weidmannos, 1915
- AMMIANUS MARCELLINUS I. Marquardt, De provinciarum romanarum conciliis et sacerdotibus, in EE I. Roma 1872, 200 - 214.
- I. MARQUARDT 1872 Th. Mommsen, Dacia in CIL III (1902), 160-161; Col. Vlpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa. (Várhely Hung., Gredistje Valachis.) Tribu Papiria, 228-229.
- TH. MOMMSEN 1902 ed. Otto Seck 1876 - Minerva G.M.B.H. Frankfurt/M 1962
- NOTITIA DIGNITATUM C.C. PETOLESCU 1987 C. C. Petolescu, Die Reorganisierung Dakiens unter Marcus Aurelius, in Germania, Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts 65/1, 1987, Verl. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 123-134.
- I. PISO 1972 I. Piso, Publius Furius Saturninus, AMN IX, 1972, 463 - 471.
- I. PISO 1980 I. Piso, Epigraphica (XI), Potaissa, Studii si comunicări 2, 1980, 123 - 131.
- I. PISO 1982 I. Piso, Maximinus Thrax und die Provinz Dazien, ZPE (49) 1982, 225 - 238.
- I. PISO 1985 I. Piso, Zur Entstehung der Provinz Dacia Porolissensis, Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Festschrift für Artur Betz, Wien 1985, 471- 481.
- IFJ. PLINIUS C. Plinius Caecilianus Secundus: Epistularum libri IX, M. Schuster, Lipsiae 1952.
- A. B. RANOVICS 1956 A. B. Ranovics, A Római Birodalom keleti tartományai, Akad. Kiad., Budapest 1956.
- RE Realencyclopädie der Classischen Altertumwissenschaft, Pauly - Wissowa - Kroll és mások, Stuttgart 1893-tól, Suppl.= Supplementumkötet
- SUETONIUS Gaius Suetonius Tranquillus: De vita caesarum, Teubner, Leipzig 1912.
- STIER 1929 Stier, Stephanephoria, RE II/3 (1929), 2343-2347.
- SZABÓ Á. 1998 Szabó Á., Kiegészítési javaslat P. Aelius Maximus sacerdos fogadalmi feliratához, Antik Tanulmányok 1998, 171-176
- SZABÓ Á. 1999 Szabó Á., A daciai P. Aelius Antipater főpapi címe, Acta 1999. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve I köt., Sepsiszentgyörgy 2000, 167-172.
- TERTULLIANUS A. Septimius Florens Tertullianus, De corona, De idololatria in Apologeticus, J. P. Waltzing - A. Severyns, Paris 1929.
- H. THÜR 1997 H. Thür, "...und verschönerte die Stadt...". Ein ephesischer Priester des Kaiserkultes in seinem Umfeld, hrg. H. Thür, ÖAI Sonderschriften, Bd. 27, Wien 1997.
- TÓTH E. 1986 Tóth E., Dacia római tartomány, Erdély Története I, Akadémiai Kiadó Budapest 1986, szerk. Szász Z., 46-106.
- TÓTH E. 1998 Tóth E., A tartományi császárkultusz főoltára a pannon tartományokban - kézirat. A Pannonia Superiorral foglalkozó rész megjelenik in Savaria Múzeum Évkönyve, a Pannonia Inferiorral kapcsolatos rész a Janus Pannonius Múzeum Évkönyvében.
- ZPE Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik
- I. WINKLER 1971 I. Winkler, Moneda "Provincia Dacia", in Studii și Cercetări de Numismatică, Volumul V, Ed. Acad. R. S. R, București 1971, 145-158.

KONFERENCIA

IV. Magyar Ókortudományi Konferencia

Pécs, 2000. május 19-21.

A Pécsi Tudományegyetem Klasszika-filológia Tanszéke által szervezett IV. Magyar Ókortudományi Konferenciát az egyetem épületében rendezték meg. A konferencia nyitóelőadását Cornelia Isler-Kerényi tartotta. (*Dionüszoszi boldogság: Exékiasz "szemes külix"-ének egy lehetséges értelmezése*). A további előadásokat három szekcióba (I. Filozófia; II. Színház; III. Egyéb) sorolták be. Az egyes szekciókban párhuzamosan folytak az előadások, így a hallgatóság szükségszerűen választásra kényszerült. A szervezők azonban jó okkal folyamodtak ehhez a megoldáshoz, ugyanis két nap alatt csak így volt lehetséges 51 előadást megtartani. A filozófia szekcióban 14, a színház szekcióban 13, az egyéb szekcióban pedig 24 előadás hangzott el. Ez utóbbiak tematikai megoszlása igen változatos volt: 2 egyiptológiai, 4 vallástörténeti, 2 görög történeti, 10 római történeti, 3 középkori, 5 római irodalmi és 1 latin oktatásról szóló előadás. Az epigraphica mind mykénéi, mind görög, mind pedig latin ágával jelen volt. E tudományszakot 5 előadás képviselte. Egy-egy előadás természetesen több részterületre is kiterjedt, pl. történelemre és epigraphicára, irodalom- és vallástörténetre. Az mindenesetre már az előadások témakörök szerinti megoszlásából (és az első este vitájából) is kiderült, hogy a hazai ókortudomány messzemenőleg nem esik egybe a görög és latin filológiával, egyre fontosabb részt követel magának az ókori kelet (ezen belül különösen az egyiptológia), a felirattan, filozófiatörténet és patrisztika. Ezért tűnik jó döntésnek az, hogy a szervezők a javasolt két központi témakör (filozófia és színház) mellett teret adtak a többi részdiszciplína méltó bemutatkozásának. A másik követendő ötlet az volt, hogy a konferencia hallgatói, sőt előadói között is ott voltak a korszakkal foglalkozó egyetemi hallgatók. Jelenlétük egyrészt elkerülhetővé tette, hogy a szekcióülések belterjessé váljanak, ahol az egyes előadók egymásnak mondják el gondolataikat, másrészt lehetővé vált, hogy a szakma problémáit azokkal együtt vitassák meg, akik tudományszakunk fennmaradásának letéteményesei. Mindezt köszönet illeti a konferencia szervezőit, a pécsi Klasszika-filológia Tanszék munkatársait és a tanszékvezetőt, Karsai György professzort.

Az egyes szekciókban az alábbi előadások hangzottak el:

Május 19.

I. Betegh Gábor: *Empedoklész és Orpheusz*

Joó Mária: *A philia fogalma Platón Lüsizisz-ében*

Heidl György: *A legrendezettebb adomány*

Vilmos László: *Politika és filozófia a görög világban*

Mogyoródi Emese: *Xenophánész szkepszise és a philo-sophia születése*

II. Simon Attila: *Aiszhülosz: Perzsák*

Horváth Judit: *Heten Thébai ellen*

Karsai György: *A Leláncolt Prométheusz szerkezete*

Ritoók Zsigmond: *A hallgatás Euripidésnél*

* A címek idézésénél megtartottam a nyomtatott program által alkalmazott akadémiai átírást.

III. Adamik Tamás: *Apophaszisz Megalé (Simon mágus)*
 Havas László: *Volt-e az antikvitásnak történetfilozófiája?*
 Németh György: *Szkülax. Egy gemmavésnök és a politika*
 Tegye Imre: *Küdónia*

I. Lautner Péter: *Az önismeret mint generatív alapelv. Attikosz Porphüriosz és Iamblikhosz a Timaios 36b-ről*

Farkas Zoltán: *Eusebius és a görög filozófia*

Bárany István: *Platón és Prótagorasz*

II. Krähling Edit: *To d'eidenai ti deinon? (Szophoklész Trakhiniai 459. sor)*

Nemes Zoltán: *Az attikai theatronok*

Domány Judit: *Az irónia problémája és Menandrosz Düszkolosza*

Révészné Bartók Gertrúd: *Az ókori dráma komplex tanítása a humán osztályban*

Hajdu Péter: *Az arisztotelészi Poétika aktualitása*

III. Déri Balázs: *"Gloriosa proelia". Egy késő-ókori kersztény himnusz elágazásai*

Adamik Béla: *Latin nyelvemlékek Konsztantinosz Porphürogennétosz De ceremoniis aulae Byzantinae c. művében: a balkáni latin népesség történetének egy eddig felderítetlen fejezete*

Pesthy Mónika: *Evagriosz Pontikosz levele Melainához*

Tar Ibolya: *Calvus redivivus*

Az első nap zárásaként a konferencia résztvevői kellemes vacsorára voltak hivatalosak Villányban, a Cabernet étteremben. A vacsorát élénk vita követte a magyarországi ókortudomány helyzetéről. A vitaindító előadást Bolonyai Gábor tartotta *Egy kérdőív tanulságai* címmel.

Május 20.

I. Geréby György: *A függöny és az angyali üdvözet*

Kendeffy Gábor: *Lactantius és a hellenisztikus szenvedélyelméletek*

Gelenczey-Mihálc Alirán: *A város és a türannosz*

II. Hegyi W. György: *Az ostoba Menelaosz*

Csepregi Ildikó: *Mítoszpárhuzamok Seneca drámáiban*

Ferenczi Attila: *Seneca: Agamemnon*

Takács László: *A pseudo-senecai Octavia*

III. Borhy László: *Ammianus Marcellinus és a késő-római erőépítészet*

Forisek Péter: *A nagy év az antik irodalomban*

I. Szekeres Csilla: *Filozófiai problémák Cicero De finibus bonorum et malorum c. művében*

Dér Katalin: *Filozófia-történelem-evangélium (Ambrosius Lukács-kommentárjának Prologus-áról)*

Somos Róbert: *Egy Arisztotelész-alluzió Órigenész János evangélium-kommentárjában*

III. Jankovits László: *Janus Pannonius epigramma-író mestersége*

Bollók János: *Szent Tamás Nászéneke*

Pataki Elvira: *Tettix*

III. Luft Ulrich: *Aszklépiosz*

Grüll Tibor: *Munus Tiberieum*

Mráv Zsolt: *Traianus építkezését megörökítő felirat Poetoviából*

III/A. Fábián Zoltán: *Thébai újbirodalmi sírok faldekorációi*

Fazekas Ferenc: *Catalaunum*

Horváth Szilvia: *Getica*

Szabó Ádám: *P. Aelius Antipater 1977-ben közölt feliratának kiegészítéséhez*

Horváth László: *Hüpereidész a démokolax*

III/B. Darab Ágnes: *Az idősebb Plinius embereszménye*

Ornódi Zsuzsa: *A középiskolai latinoktatás helyzete: tanárképzés*

Simon Zoltán: *Satietas mea gaudia vexat (a Carmina Einsiedliensia)*

Szabó Edit: *A pannoniai municipális arisztokrácia kapcsolatrendszere*

A kongresszus résztvevői május 20-án este közösen megtekintették a Pécsi Nemzeti Színházban Euripidész *Alkésztiszét* a Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház izgalmas előadásában. A konferenciát május 21-én régészeti séta zárta le, amelynek során az érdeklődők régészek vezetésével felkeresték Pécs antik emlékeit.

Németh György

INTERANTIK

E rovatunkban az antikvitás és a modern informatika kapcsolatával foglalkozunk. Igyekszünk e témában praktikus információt is nyújtani.

SOPHIA. Ókori "linkek" gyűjteménye

<http://www.lib.klte.hu/~pforisek/forisek/sophia.html>

Az interneten szörfözve valószínűleg már sokakban felötlött a gondolat, hogy szükség lenne a hatalmas adattömeg tematikus rendszerezésére. Erre többféle lehetőség adódik. Vannak egyrészt keresőprogramok, melyek segítségével bármilyen szóra tetszőlegesen kereshetünk. A másik lehetőség gyűjtőhonlapok készítése, ahol egy-egy témakörrel kapcsolatos linkeket gyűjtik össze. Ókori vonatkozásban számos példa van erre:

Maria Pantelia's Computer Resources for Classicists

<http://www.tlg.uci.edu/~tlg/index/resources.html>

Ulrich Schmitzer's KIRKE Katalog der Internet-Ressourcen für die Klassische Philologie aus Erlangen

<http://www.phil.uni-erlangen.de/~p2latein/ressourc/ressourc.html>

Humanities Resources (University of Kentucky compilation)

<http://www.uky.edu/Subject/humanities.html>

Classics and Mediterranean Archaeology. University of Michigan
Department of Classical Studies

<http://rome.classics.lsa.umich.edu/welcome.html>

Rassegna degli Strumenti Informatici per lo Studio dell' Antichità Classica

<http://www.economia.unibo.it/dipartim/stoant/rassegnal/intro.html>

Itt egy magyar nyelvű honlapot, a Sophiát szeretném bemutatni, amelyen számos ókori "linket" találhatunk.

A honlap az alábbi fő kategóriákra oszlik:

KERESŐRENDSZEREK. A keresőrendszerek segítségével érhetjük el a számunkra fontos információkat az interneten. A keresőrendszerek tehát mindenféle dokumentumot megtalálnak, amely az általunk keresett kulcsszót tartalmazza. Ez azonban komoly problémát okoz, hiszen a keresőrendszerek által megtalált honlapok többsége többnyire semmiféle információt nem tartalmaz, ami a számunkra hasznosítható. Ez alól egyetlen kivétel az Argos keresőrendszer, amely az ún. Lase-technology segítségével valóban a megfelelő információkat tartalmazza. Ez a rész tehát a legfontosabb keresőprogramokat tartalmazza (Yahoo Ancient History, Argos: Limited Area Search of the Ancient World, The Ancient World Web, Lacus Curtius: into the Roman World). Ezekkel vagy bármilyen szóra, vagy meghatározott kategóriákra kereshetünk.

LEGFONTOSABB LINKGYŰJTEMÉNYEK. Itt a már a bevezetőben is említett nagy gyűjtőhonlapokat találhatjuk meg. Ezek azért jelentenek fontos segítséget, mivel ezeket a honlapokat többnyire az informatikában és az internet felhasználásában jártas szakemberek készítik, illetve folyamatosan frissítik az újabb honlapok adataival.

MAGYARORSZÁGI EGYETEMEK ÓKORTÖRTÉNETI ÉS KLASSZIKA-FILOLÓGIAI TANSZÉKEI. Honlappal rendelkező egyetemi tanszékek: Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszék, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Klasszika-filológiai Intézet, Pécsi Tudományegyetem Klasszika-filológiai Szeminárium.

LEVELEZŐLISTÁK ÉS HÍRCSOPORTOK. A levelezőlisták és hírcsoportok kutatók és oktatók számára létrehozott vitafórumok. Az információkat automata, vagy félautomata rendszerek gyűjtik össze és küldik el a listára feliratkozott személyeknek. Az egyes listákra többnyire az alábbi módon jelentkezhetünk. Egy egysoros levelet küldünk a gépnek: "subscribe (lista neve)". Ha szeretnénk leiratkozni egy listáról, akkor az alábbi üzenetet kell küldelnünk: "unsubscribe (lista neve)". A Sophián majdnem valamennyi ókorral kapcsolatos levelezőlista adatai megtalálhatók. Az egyes levelezőlistáknál megtalálható a honlap címe, vagy az e-mail cím, illetve az a kulcsszó, amellyel a listára jelentkezhetünk.

INTERNETES FOLYÓIRATOK. Egyre több folyóirat jelenik meg az interneten és van számos olyan folyóirat, ami eleve csak elektronikus formában létezik. Ebben a linkcsoportban a folyóiratok listája olvasható, illetve néhány mondatban összefoglalva a folyóirat jellege, főbb rovatai.

BIBLIOGRÁFIÁK, BIBLIOGRÁFIAI SEGÉDLETEK. Értékes segédletet jelentenek a különféle általános, vagy tematikus bibliográfiák. Ezek segítségével gyorsan tájékozódhatunk egy-egy téma, vagy témakör szakirodalmával kapcsolatban. A bibliográfiák egy része nemcsak könyveket és cikkeket ad meg, hanem egyre több weblapra is hivatkozik, melyeket közvetlen linkeken keresztül érhetünk el.

FORRÁSGYŰJTEMÉNYEK. A klasszikus szerzők interneten megtalálható munkái, különféle nyelvű műfordítások és kommentárok. A legjelentősebb auktorgyűjteményeket a Perseus projekt (<http://www.perseus.tufts.edu/>), a Bibliotheca Latina <http://polyglot.lss.wisc.edu/classics/biblio.htm> és a The Latin Library at Ad Fontes Academy <http://patriot.net/~lillard/cp/latlib> tartalmazza. A görög auktorok görög nyelvű szövegét többnyire TLG Beta Code-dal közlik.

FELIRATKATALÓGUSOK. Görög és római feliratkatalógusok: Epigraphische Datenbank Heidelberg, Corpus Inscriptionum Latinarum, Corpus Inscriptionum Graecarum Pannonicarum.

FONTKÉSZLETEK. Különféle betűkészletek Windows-hoz, Macintosh-hoz és weboldalakhoz.

JELENTŐS PROJECTEK. Olyan jelentős honlapok, amelyek az ókori világ történetének egy-egy nagyobb szeletét ölelik fel: AERIA (virtuális múzeum), Perseus (görög történelem, irodalom, kultúrtörténet, antik források), DIR (De Imperatoribus Romanis), Romulus (a Perseus római megfelelője), Armamentarium (a római hadsereg fegyverzetével foglalkozó honlap), ABZU (az ókori Közel-Kelettel foglalkozik).

TÉRKÉPTÁRAK. Néhány, az interneten fellelhető térképgyűjtemény.

MISCELLANEA. Vegyes honlapok, melyek a legkülönbözőbb témákkal foglalkoznak (pl. történeti témájú honlapok, fényképgyűjtemények, egyesületek, szervezetek honlapjai)

MUNKA KÖZBEN

E rovatunkban kutatási programok beszámolóit közöljük.

Ókortörténeti speciális program történelem, latin és ógörög szakos hallgatók számára

SOROS Alapítvány FEPP 238/62

Beszámoló az 1999/2000. évről

A program célja

Az ókortörténet és egyáltalán az ókortudomány különböző tudományterületek között lebeg. Az akadémiai rendszerben ez azt jelenti, hogy az I. és II. osztály között. Az ókortudományi szakbizottság az I. osztályhoz tartozik, s így az ókortörténet nem a történészek, hanem a filológusok között van képviselve. Ez a sajátos helyzet az egyetemeken is érvényesül. Ókortörténész csak olyan kutató lehet, aki egyaránt elvégezte a történelem és a latin valamint az ógörög szakot. Így azonban csak egy filológiai képzettségű történészt kapunk, akinek sejtelve sincs az ókortörténet olyan területeiről, amelyektől - és csak ezektől - várható manapság új eredmény: a felirattanról (több mint 300 000 latin és 200 000 görög feliratot ismerünk, s számuk évről-évre nő), a papyrológiáról (a görög nyelvű papiruszok száma meghaladja a 200 000-et), a numizmatikáról, a régészetről és az informatikáról. Kevésbé köztudott, hogy a humán tudományok közül éppen az ókortudomány a leginkább számítógépesített diszciplína, nemcsak a teljes görög és majdnem teljes latin nyelvű auctoranyag hozzáférhető CD-n, hanem a feliratok és papiruszok nagy része is, nem beszélve a tárgyi emlékekről, pl. vázák és fegyverek internetes korpuszairól. Ókortörténeti speciális programunk Debrecenben tehát olyan ókortörténészek képzésére vállalkozott, Magyarországon elsőként és egyetlenként, akik történeti és filológiai ismeretekkel rendelkeznek, de a fent említett területeken is otthonosan mozognak. Nem másodosztályú régészeket akarunk képezni, hanem ókortörténészeket, akik értően tudják használni az archaeológia, epigraphica, papyrologia és numizmatika eredményeit, valamint a legújabb számítógépes módszereket.

Fölvetődhet a kérdés, hogy mi szükség van ezekre a szakemberekre? A válasz egyszerű. Minden történelem szakos egyetemi és főiskolai hallgató tanulmányait az ókor történetével kezdi, az ókortörténeti tanszékek azonban eddig megfelelő utánpótlás nélkül voltak. Csak úgy várhatjuk el, hogy a jövőben középiskolai tanárai megfelelően közvetíteni tudják a mindenki által fontosnak, az európai kultúra és civilizáció bölcsőjének tartott antikvitás történetének kutatásában bekövetkezett változásokat, ha az egyetemeken és főiskolákon tanító kollégák megfelelő képzettséggel rendelkeznek.

Programunk e fő célon kívül néhány más szempontot is magáévá tett. Először is törekszünk rá, hogy a SOROS Alapítvány segítségével meghívjuk tudományunk legnevesebb külföldi szakembereit, így tartózkodott nálunk Thomas Köves Zulauf professzor Marburgból, Sally Humphreys professzor Ann Arborból és Radu Ardevan professzor Kolozsvárról. A hazai szakemberek közül a "nagy öregeken" (Sarkady János, Tegye Imre, Havas László) a legfiatalabb kutatóknak is bemutatkozási lehetőséget biztosítunk: ők korban és szemléletileg is közelebb állnak diákjainkhoz, és saját területükön kiváló konzultációs lehetőségeket nyújtanak nekik. A tárgyi kultúra emlékeinek bemutatására két további módszert alkalmazunk. Az egyik a múzeumi gyakorlat. Közösben dolgoztuk fel a Nemzeti Múzeum

Lapidáriumának és Numizmatikai gyűjteményének anyagát, és a 2000/2001. tanévben fél éves numizmatikai kurzuson vesznek részt hallgatóink a Múzeumban. Ezen kívül Radu Ardevan vezetésével tavasszal végigjártuk a fontosabb daciai ásatásokat.

Együttműködés

Az Ókortörténeti speciális program kurzusain a négy fő együttműködő intézményen (Debreceni Egyetem Klasszika-Philologia; Universitat de Barcelona Filologia Llatina; Babes-Bolyai Egyetem, Kolozsvár; Régészeti és Művészettörténeti Intézet, Kolozsvár) kívül az alábbi intézmények kutatói és oktatói tartottak kurzusokat ill. előadásokat az 1999/2000. tanév első félévében: Magyar Nemzeti Múzeum, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Universität Marburg, University of Michigan, Ann Arbor.

Az Ókortörténeti Speciális Program keretei közt - más intézményekkel együttműködve - az alábbi rendezvényekre került sor:

- Th. Köves-Zulauf: *A hős végrendelete. Keresztény hős - antik eszmény*, 1999. okt. 6. - Az Ókortudományi Társaság Debreceni Tagozatával és a Debreceni Akadémiai Bizottsággal közösen
- Szűcs Tamás: *A modalitás kifejezése az indoeurópai alapnyelvben*, 1999. okt. 6. Az Ókortudományi Társaság Debreceni Tagozatával és a Debreceni Akadémiai Bizottsággal közösen
- Th. Köves-Zulauf: *Királynak lenni Rómában - Isten őrizze!*, 1999. okt. 13. - A KLTE Történelmi Intézettel közösen
- Gyakorlat a Magyar Nemzeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteményében* Torbágyi Melinda vezetésével, 1999. nov. 5.
- Gyakorlat a Magyar Nemzeti Múzeum Lapidáriumában* Szabó Ádám vezetésével, 1999. november 5.
- Hegy W. György: *Az erkölcsök romlása. Egy történetírói közhely értelme*, 1999. nov. 9. - Az Ókortudományi Társaság Debreceni Tagozatával közösen
- Hegy W. György: *Spárta*, 1999. nov. 10. - KLTE Történelmi Intézettel közösen
- Epigraphikai Kerekasztal*, 1999. nov. 18-19. - A Debreceni Akadémiai Bizottsággal együttműködésben.
- Sally Humphreys (Ann Arbor): *The Attic Demes - Religion and the City*. 2000. márc. 21. A Debreceni Egyetem (DE) Történelmi Intézetével együttműködésben.
- Hegy W. György: *A Scipio-per*. 2000. május 3. A Debreceni Egyetem (DE) Történelmi Intézetével együttműködésben.
- Borhy László (ELTE): *Későrómai erődépítészet*. 2000. május 10. A Debreceni Akadémiai Bizottság Epigraphikai Munkabizottságával együttműködésben.

Az 1999/2000. tanévben megtartott kurzusok

Bevezetés az epigraphicába: Epigraphikai kerekasztal. Előadók: Radu Ardevan (Kolozsvár), Szűcs Tamás (KLTE), Nemes Zoltán (KLTE-ME), Németh György (ELTE-KLTE), Fehér Bence (PPKE), Forisek Péter (KLTE), Kovács Péter (PPKE), Mráv Zsolt (Magyar Nemzeti Múzeum), Havas László (KLTE), Szabó Edit (KLTE).

Nemes Zoltán (DE-ME) -- Forisek Péter (DE): *Az ókortudomány számítógépes adatbázisai*.

Németh György (ELTE-DE): *Dialektusfeliratok*.

Németh György (ELTE-DE): *Papiruszlevelek*

Sarkady János (ELTE): *A görögség sötét kora (XII-VIII. sz.)*

Szabó Edit (DE): *Bevezetés a császárkori történelem feliratos forrásaiba*.

Szabó Edit (DE): *Bevezetés Pannonia történetébe.*

Szűcs Tamás (DE): *Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba I. Az ige.*

Szűcs Tamás (DE): *Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba II.*

Tegyey Imre (DE): *A lineáris B írás.*

Régészeti szakmai gyakorlat Romániában Radu Ardevan vezetésével. 2000. május 12-17.

Külföldi szaktekintélyek kurzusai

Thomas Köves-Zulauf (Marburg): *Római párharcok* (szeminárium)

Thomas Köves-Zulauf (Marburg): *A gens Valeria hagyományai* (szeminárium)

Radu Ardevan (Kolozsvár): *Roman Municipal Life* (szeminárium)

Radu Ardevan (Kolozsvár): *Roman Social History* (szeminárium)

Németh György

SZIGORÚAN TITKOS KIADVÁNYOK

E rovatban olyan ókori tárgyú - elsősorban egyetemi - kiadványokat kívánunk ismertetni, amelyek valamilyen oknál fogva észrevétlenek, vagy méltatlanul kevésbé ismertek maradtak a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt. E kötetek tehát nem valamiféle cenzúra tiltása, hanem az információhiány miatt váltak "titkossá". Célunk az, hogy e kötetek terjesztését, adataik pontos közlésével, elősegítsük. Ezúton is kérjük kollégáinkat, hogy megjelent szakmai kiadványaikról adjanak lapunkban tájékoztatást, akár önrecenzió, akár pontos, de rövid tartalmi ismertetés keretében. Számítunk minden megjelent tanulmánykötet, monográfia, disszertáció, emlékkönyv és fordítás ismertetésére. Természetesen nemcsak az egyetemi kiadványokra hívjuk föl szívesen a figyelmet. Tekintettel a hazai, meglehetősen kaotikus, könyvkiadói viszonyokra, és a könyvterjesztés gyengélkedéseire, előfordulhat, hogy hivatásos könyvkiadók kiadványai is elkerülik az érdeklődők figyelmét. Kérjük a szerzőket, fordítókat és szerkesztőket, használják ki a lapunk által nyújtott segítséget. Minden ókori tárgyú kiadványt térítésmentesen ismertetünk. Az ismertetések célja az információ közzététele, nem az értékelés. Kíváncsú lenne, ha a bemutatást írók azt is megadnák, hogy a megrendelők pontosan kihez fordulhatnak (kiadó, terjesztő, ISBN szám, oldalszám, név, cím, telefonszám), és a kiadvány mennyibe kerül. Szerkesztőségünk ezúton mond köszönetet mindazon kiadóknak és szerzőknek, akik publikációikat eljuttatták hozzánk, lehetővé téve, hogy megismertethessük azokat olvasóinkkal.

A rovatot összeállította Lőrincz Ádám, Németh György és Patay Horváth András.

A hatha-jóga lámpása. Hathajógapradipiká. Szanszkriból fordította Hidas Gergely, Kiss Csaba és Zentai György. Terebess Kiadó Budapest, 2000. 95 old. ISBN 963 9147 37 0.

Alföldy Géza: Római társadalomtörténet. Fordította Borhy László. Osiris Kiadó Budapest, 2000. Második, javított kiadás. 220 old. ISBN 963 379 669 5; ISSN 1218-9855. Ára 2480 Ft.

Asvaghósa: Buddha élete (Buddhacsarita). Pálból fordította Vekerdí József. Terebess Kiadó Budapest, 1999. 135 old. ISBN 963 9147 23 0.

Brunner, Otto - Conze, Werner - Koselleck, Reinhart (szerk.): A demokrácia. József Tankönyvek Budapest, 1999. 157 old. ISBN 963 9134 20 1; ISSN 1417-9148. Ára 998 Ft.

Az ókorral foglalkozó fejezet: Meier, Christian: I. Bevezetés: Ókori alapok. 7-32.

Cavallo, Guglielmo - Chartier, Roger (szerk.): Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. Fordította Sajó Tamás. Balassi Kiadó Budapest, 2000. ISBN 963 506 343 1. Ára: 3500 Ft.

A könyv ókori vonatkozású fejezetei: Cavallo, Guglielmo - Chartier, Roger: Bevezetés. 9. Görög és hellénisztikus világ: eltérő gyakorlatok. 13. Olvasásmódok Rómában: új szövegek és új könyvek. 20-23. Svenbro, Jesper: Az

archaikus és klasszikus Görögország. A csöndes olvasás föltalálása. 44-70.
Cavallo, Guglielmo: A *volumentól* a *codexig*. Az olvasás a római világban. 71-97.

Csehy Zoltán: Hárman az ágyban. Görög és latin erotikus versek. Kalligram Pozsony, 2000. 211 old. ISBN 80 7149 298 1. Ára: 3500 Ft.

Anakreón, Platón, Skythinos, Asklépiadés, Theokritos, Kallimachos, Thymoklés, Rhianos, Dioskoridés, Alkaios, Lutatius Catulus, Porcius Licinus, Meleagros, Dionysios, Archias, Philodémos, Valerius Aedituus, Glaukos, Statyllios Phlakkos, Catullus, Licinius Calvus, Horatius, Maikios (Maecius), Alpheios, Sulpicia, Tibullus, Propertius, Ovidius, Parménón, Markos Argentarios, Antipatros Thessalonikos, Seneca, Nero, Automedón, Petronius, Martialis, Traianus, Iuvenalis, Lukillios, Nikarchos, Killaktór, Fronto, Apuleius, Stratón, Rhuphinos, Asklépiadés Adramytténos, Licinius Gallienus, Pentadius, Ausonius, Alcimius, Palladas, Iulianos, Luxorius, Paulos Silentarios, Agathias, Eirénaios, Makedónios, Artemón, Tullios Laureas, Modestinus versei, és carmina Priapea, ismeretlen szerzők, falfirkák valamint középkori és reneszánsz szerzők művei.

Dhammapada. A Tan ösvénye. Pálból fordította Vekerdi József. Terebess Kiadó Budapest, 1999. 174 old. ISBN 963 9147 32 X.

Dzsátakák. Buddhista születésregék. Válogatta, páliból fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Vekerdi József. Terebess Kiadó Budapest, 1998. 119 old. ISBN 963 9147 08 7.

Gesztelyi Tamás: Antike Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Series Archaeologica III. Budapest, 2000. 182 old. ISBN 963 904 642 6; ISSN 1217-632X.

Kéki Béla: Az írás története. A kezdetektől a nyomdabetűig. Vince Kiadó Budapest, 2000. 175 old. ISBN 963 9192 65 1. Ára: 1495 Ft.

A könyv Kéki Béla: Az írás története (Budapest, 1976) és A latin nyomdabetű rajzának fejlődése Gutenberg óta (Miskolc, 1994) c. műveinek javított, átdolgozott kiadása.

Miru György: Schvarcz Gyula. Magyar Pantheon. Új Mandátum Kiadó Budapest, 2000. 266 old. ISBN 963 915 873 9, Ára: 2000 Ft.

Nagy, Ágnes: Les repas de Thyeste. L'accusation d'anthropophagie contre les chrétiens au 2e siècle. Debrecen, 2000. Hungarian Polis Studies (HPS) 7. 105 old. ISBN 963 472 ISSN 1417-1708. Kapható a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékén (4010 Debrecen, Egyetem tér 1.).

Puskás Ildikó: Lélek a körforgásban. A hinduizmus születése. Balassi Kiadó Budapest, 2000. 336 old. ISBN 963 506 328 8. Ára: 1800 Ft.

Sevillai Izidor: A gótok története. Székely Melinda gondozásában. Hispania Kiadó Szeged, 1998. 208 old. ISBN 963 856 605 1. Ára: 1100 Ft.

Sevillai Izidor: Etimológiák. XVI. könyv. A kövekről és a fémekről. Latinból fordította, a bevezetőt írta, a jegyzeteket és a mutatót készítette Horváth Emőke. Osiris Kiadó Budapest, 2000. 112 oldal. ISBN: 963 379 788 8. Ára 1100 Ft.

Sic Itur ad Astra. Fiatal történészek folyóirata. 2000/1-2. Ókor. 297 old. ISSN 0238-4779.

Tartalom: Kármán Gábor - Rác András: Interjú Németh Györggyel; Bácskay András: Egy óbabiloni recept elemzése; Buhály Attila: Egy urartui istenkatalógus: a Meher Kapisí-felirat; Pálfi Zoltán: A szellemi élet rekonstruálásának lehetőségei az ókori Kanišban; Stipich Béla: Árják, hurrik és az Amarna-kor - Tušratta és Mitanni-kutatás; Hegyi W. György: Állam és gazdaság a tyrannosok korában - Történet és történelem; Körtvélyesi Orsolya: Társadalmi struktúra és politikai berendezkedés egy archaikus kori polisban; Albert Orsolya: Nők a római társadalomban; László Ferenc: A római Mithras-kultusz kutatástörténete; Forisek Péter - Szűcs Tamás: A lacus Pelso antik és kora középkori forrásokban; Forisek Péter: Ókortudomány és informatika; Lőrincz Ádám: Tények a mesés Indiáról.

Tóth István - Szabó Ádám: Bevezetés a római feliratok világába. Universitas Press Pécs, 1999. 219 oldal. ISBN 963 641 569 8.

TÁJÉKOZTATÁS

Az Ókortudományi Társaság rendes felolvasó üléseinek programja a 2000/2001-es tanév első félévében

(mindig péntek 17 órakor):

Október 20.

Tar Ibolya: Az ekphraszisz túllép önmagán (Catullus, 64. c.)
Perendy László: Teremtett nemlét. Szent Jusztin "eretneksége"

November 17.

Luft Ulrich: Bir Minayh. Beszámoló az eddigi terepmunkáról

December 15.

Farkas Attila: Az egyiptomi varázslás vilásképe
Farkas Zoltán: Euszebiosz a keresztényüldözésről

Felhívás

A hellénizmus és a kései antikvitás filozófiája és vallástörténete együttműködési program 2001. április 28-29-én megrendezi 3. országos konferenciáját Debrecenben. Az együttműködési programban résztvevő intézmények: DE Filozófiatörténet Tanszék, ELTE Ókori és Középkori Filozófiatörténet Tanszék, CEU Department of Medieval Studies, University of Cambridge, Faculty of Classics. A program támogatója a Magyar Soros Alapítvány Felsőoktatási Együttműködési és Programinnovációs Pályázata.

A konferencia címe: *Episztemológiai problémák a hellénisztikus korban és a kései antikvitásban*. A rendezvényre olyan előadásokat várunk, amelyek az antikvitás – elsősorban a hellénisztikus- és a császárkor – filozófiai és teológiai gondolkodásának ismeretelméleti aspektusait, a velük összefüggő problémákat, történeti előzményeiket és recepciótörténetüket tárgyalják. A program a konferencia előadói és – korlátozott számban – résztvevői számára megtéríti az utazási- és szállásköltségeket. A konferenciára előadással jelentkező kollégák és a rendezvény iránt érdeklődők további információért Bene Lászlóhoz fordulhatnak (melius@ludens.elte.hu, tel. (1)-311-41-47).

Konferencia az ókori kereszténységről

2001. június 21. és 23. között rendezzük meg a magyar patrisztika első seregszemléjét Kecskeméten a Piarista Rendházban. A konferencia egyik fő célja, hogy jobban megismerjük egymás tevékenységét, a másik, hogy megalakítsuk a Magyar Patrisztikai Társaságot, mely a jövőben rendszeres fórumot biztosíthatna az ókeresztény kultúra kutatói számára.

Várjuk előadók jelentkezését minden tematikai megkötés nélkül a patrisztikus kutatások bármely területéről (egyháztörténet, filozófiatörténet, irodalomtörténet, művészettörténet, nyelvészet, régészet, teológiatörténet, zenetörténet, stb.). Emellett szeretettel látunk minden érdeklődőt, aki szívesen meghallgatná a referátumokat és részt venne a vitákban.

Az előadások időtartama maximum 20 perc, és utánuk 5-5 perc jut vitára.

Kedvezményes áron szállást és étkezést tudunk biztosítani.

Kérjük, hogy a jelentkezési lapon a név, a foglalkozás és az elérhetőség mellett tüntessék fel, hogy előadni is szeretnének-e, az előadók pedig írják meg referátumuk címét és mellékeljenek rövid, legfeljebb 200 szavas összefoglalást. Írják meg azt is, hogy szállást is igényelnek-e.

A jelentkezéseket a **2001. március 16-áig** kérjük bármelyikünkhöz eljuttatni:

A szervezők

Bugár István

ELTE BTK

Ókori és Középkori Filozófia Tanszék

1052 Budapest, Piarista köz 1.

diakonos@ludens.elte.hu

Dósai Attila

Piarista Rendház

6001 Kecskemét, Pf. 34.

dosai@kkmet.piar.hu

Heidl György

PTE, Patrisztika Központ

7623 Pécs, Szepessy I. u. 1-3.

heidl@btk.jpte.hu

Kendeffy Gábor

ELTE BTK

Latin Nyelv és Irodalom Tanszék

1052 Budapest, Piarista köz 1.

gkende@ludens.elte.hu

Kránitz Mihály

PPKE, HTK, Alapvető Hittan Tanszék

1053 Budapest, Veres P. u. 24.

h6826kra@ella.hu

Perendy László

Sapientia Hittudományi Főiskola

1444 Budapest, Pf. 266.

perendy@piar.hu

2001. június 24. és 27. között rendezték meg a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és a Magyar Nemzeti Bank (MNB) közös szervezésében a Magyar Tudományos Akadémia 100. évfordulója alkalmából rendezett konferenciát. A konferencia célja az MTA és az MNB közötti együttműködés erősítése, valamint a tudományos kutatások támogatása. A konferencia programja a következőkben ismertetjük.

A konferencia első napján (június 24.) a konferencia megnyitóját a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Prof. Dr. János Baross tartotta. A megnyitón a konferencia céljait és programját ismertették. A konferencia második napján (június 25.) a konferencia első plenáris ülését tartották. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek.

A konferencia harmadik napján (június 26.) a konferencia második plenáris ülését tartották. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek.

A konferencia negyedik napján (június 27.) a konferencia harmadik plenáris ülését tartották. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek. A plenáris ülésen a konferencia témáiról és a konferencia céljairól beszéltek.

A konferencia első plenáris ülésén a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Prof. Dr. János Baross beszélt.

Magyar Tudományos Akadémia	Magyar Nemzeti Bank
Elnök: Prof. Dr. János Baross	Elnök: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross
Előzetes: Prof. Dr. János Baross	Előzetes: Prof. Dr. János Baross

Bulletin of Ancient Studies

No. VI.

Editor-in-chief: György Németh

Editors: Ádám Lőrincz and András Patay Horváth

The aim of this periodical is to create a lively forum for all sorts of activities and communications in the field of ancient studies. This field is extremely broad: we look forward to communications from classical philologists, historians, linguists, archaeologists, orientalisks and everyone else concerned with ancient studies in Hungary. We do not intend to be a scholarly periodical of a classical fashion, but rather an open forum and news bulletin of classical scholars and students in Hungary.

Contents of the present number:

New Generation (The abridged versions of two PhD dissertations and a study from the National Scientific Students' Conference)

Uhrmann, Iván :Theseus' Successors. Investigations into the tradition concerning the last royal (?) dynasty of Athens.	3
Heidl, György: Origen's Influence on the Young Augustine	11
Szabó, Ádám: Data to the Interpretation of the Pontifical Title <i>coronatus Daciarum III</i>	17

Conference

Németh, György: IVth Hungaian Conference on Classical Studies. Pécs, 19-21. May 2000.	25
--	----

InterAntic

Forisek, Péter: SOPHIA. A collection of 'ancient links'	28
---	----

Running Project

Németh, György: Ancient History Special Programme for Students of History, Latin and Greek. A report of the year 1999/2000.....	30
---	----

Top Secret Publications	33
-------------------------------	----

Information	36
-------------------	----

Tartalom

Utánpótlás

Uhrmann Iván :Théseus utódai. Az utolsó athéni király(?)dinasztiára vonatkozó hagyományanyag vizsgálata.....	3
Heidl, György: Origen's Influence on the Young Augustine	11
Szabó Ádám: Adatok a <i>coronatus Daciarum III</i> főpapi cím értelmezéséhez	17

Konferencia

Németh György: IV. Magyar Ókortudományi Konferencia. Pécs, 2000. május 19-21.	25
--	----

Interantik

Forisek Péter: SOPHIA. Ókori "linkek" gyűjteménye	28
---	----

Munka közben

Németh György: Ókortörténeti speciális program történelem, latin és ógörög szakos hallgatók számára. Beszámoló az 1999/2000. évről	30
--	----

Szigorúan titkos kiadványok	33
-----------------------------------	----

Tájékoztatás

Az Ókortudományi Társaság rendes felolvasó üléseinek programja a 2000/2001-es tanév első félévében	36
A hellénizmus és a kései antikvitás filozófiája és vallástörténete együttműködési program 3. országos konferenciája Debrecen, 2001. április 28-29.	36
Konferencia az ókori kereszténységről Kecskemét, 2001. június 21-23.	37